

Pantheon, Řím

Římský Pantheon postavil asi v letech 117–28 císař Hadrian. Konvenční antická chrámová předsíň s korintskými sloupy vede do kruhové síně čili rotundy s obrovskou kopulí. Tato kopule je dokonalá polokoule, jejíž poloměr se rovná přesně výšce. Uprostřed je velký kruhový otvor, *oculus* (oko), otevřený k obloze a umožňující slunečnímu světlu, dešti a sněhu dopadat na mramorovou podlahu.

Jméno „Pantheon“ naznačuje, že chrám byl zasvěcen „všem bohům“. Za Hadrianových časů to znamenalo mnohem větší soubor božstev, než byli starodávní olympští bohové řeckého typu z ranějších chrámů. Římské

náboženství ztrácelo sebejistotu a otvíralo se vnějším vlivům. Vedle zbožštělých dřívějších císařů zahrnovalo nyní i blízkovýchodní bohy nebo postavy, jako byli perský Mithra a judský Kristus. Obrovská rozloha Pantheonu a jeho kruhový tvar zdůrazňovaly všeobjímající charakter jeho teologické a politické symboliky. Budova byla ztělesněním zcela nové vize obrovské říše mnoha ras, sjednocených v centralizovaném římském státě, na nějž dohlížejí všechna možná božstva.

Roku 609 se Pantheon stal prvním římským chrámem, který byl použit ke křesťanským účelům a zasvěcen „všem mučedníkům“. Dodnes je to kostel a je pravděpodobně nejstarší náboženskou budovou na světě v nepřetržitém používání.

poloměru (zhruba 22 metrů). Ten je zase roven poloměru kopule, takže kdyby se kopule doplnila do tvaru koule, dosahovala by přesně k podlaze. Interiér je všeobšíhlý prostor bez ohniskového bodu a vnuká návštěvníkovi jak pocit obrovitosti, tak velkého klidu. Pantheon, úžasné dílo z hlediska plánování i technického provedení, symbolizuje vrchol římské éry. NAHORE Interiér Pantheonu od Giovanniho Paola Paniniho,

asi 1750. Tato malba z 18. století ukazuje, že světlo dopadalo skrze *oculus* stejně jako dnes. Věřilo se, že je tu po celý den přítomen bůh nebes Jupiter v podobě paprsku slunečního světla, který se zvolna stácel podél ztemnělých stěn. Podlaha byla vydlážděna mřížovými vzory z různobarevného mramoru a žuly, přivezených ze všech koutů římského impéria.

NAHORE Vchod do Pantheonu tvoří sloupořadí ze žulových korintských sloupů s prostým štítem. Nápis uvádí jako stavitele Marca Agrippu, ale to se týká ranějšího chrámu (27 př. Kr.), který stával na stejném místě. Po vstupu tak konvenčním sloupořadím je dojem z kopule o to působivější.

VLEVO Dnes je Pantheon křesťanským chrámem – z výklenku, kde kdysi stávala římská božstva, jsou teď kaple a hrobky a apsida je místem hlavního oltáře. NAHORE Polokulová kopule je zhotovena z betonu, římského vynálezu. Váží 5000 tun a podepírají jí masivní zdi skoro šest metrů tlusté. Výška bubnu rotundy se rovná jejímu

Kostely

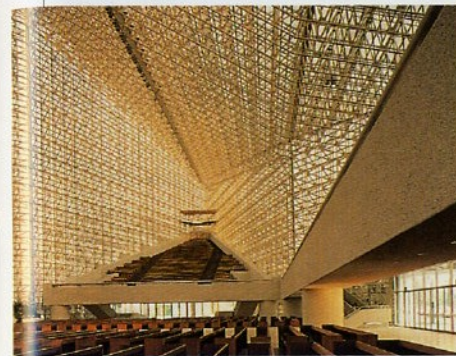
Raní křesťané se scházeli v soukromých domech, kde bylo jejich hlavním obřadem společné jídlo – eucharistie – na památku Kristovy poslední večeře. Tento obřad zůstal ústředním bodem i při plánování většiny pozdějších kostelů. Když se roku 313 stalo křesťanství oficiálním náboženstvím Římské říše, upravili si křesťané baziliku, římskou veřejnou síň. Královské konotace tohoto slova (od *basileus*, král) se odrážely v používání budovy, v níž Boha uctívali jako císaře nebes. Cesta chrámovou lodí vedla k oltáři, ale také za něj k trůnu, na němž seděl biskup; od této praxe se upustilo teprve ve středověku.

V západní Evropě byl základním půdorysem latinský kříž, představující kříž Kristův. Dlouhá loď vedla od západu ke kratšímu kněžišti na východě, kde byl umístěn oltář. Ramena kříže

tvořil transept, příčná loď baziliky. Velké kostely a katedrály si vyvinuly boční kaple, ambity a prostory pro mnichy a poutníky. Kolem základního rozvržení vyrostla složitá symbolika. Severní rameno transeptu, vzbuzující asociace s temnotou, chladem a zlem, bylo zdobeno výjevy z hebrejského Písma (Starého zákona), jižní rameno, spojené se světlem a teplem, zobrazovalo výjevy z Nového zákona. Cesta chrámovou lodí od západu k východu završená oltářem – symbolem Kristova života – představovala přechod z méně posvátného prostoru do posvátnějšího, nebo od smrti k věčnému životu (viz str. 134–5). Tuto symboliku zesilovalo umístění křtitelnice, symbolického počátku křesťanského života, na západním konci u vchodu do chrámové lodě.

Ve východním Středomoří soustředil plán byzantského kostela jak architekturu tak bohoslužbu ke kopuli (viz str. 163 a 166–7) představující nebeskou klenbu. Kopule byla často umístěna centrálně a na půdorysu řeckého kříže, který má čtyři ramena stejné délky. Oltář podržel svou důležitost, ale byl skryt za zástěnou čili ikonostasí. Jeho skryté poloze, pro laické věřící nedostupné, se přisuzovala značná mystická symbolika (viz str. 46–7).

Kostelní architektura je po celém světě nesmírně rozmanitá. Tento kostel v Lalibele v Etiopii ze 13. století byl vytesán z přírodní skály.

Moderní evangelická „Křišťálová katedrála“ v Los Angeles, postavená ze skla a oceli, je vybavena mikrofony a televizními kamerami.

Napětí mezi obřadem a učením v křesťanství se přímo odráží i v architektuře. Mnoho dnešních protestantských sekt zdůrazňuje kazatelný a řečnické pulty víc než oltář, upouští od pojetí chrámové lodě jako cesty a dává přednost plánu, který vytváří spíše

auditorium (viz str. 68–73). K tomuto pojetí se přiklání i některé moderní katolické kostely, ale podržují oltář jako hlavní ohnisko.

Křesťanská architektura odráží protiklad mezi velkolepostí a pokorou, mezi bohatstvím zavedené církve a skromnými soukromými místnostmi raných křesťanů. Prostoru kvakerských shromažďovacích domů (viz str. 42) s jejich neexistencí obřadů najdeme dnes i v protestantských misionářských chatách na Nové Guineji a v Africe. A přece nemusí být ani jim královská symbolika baziliky příliš vzdálena: v prostém baptistickém shromaždišti v Indii sedí sice muži a ženy odděleně na podlaze, ale pastor káže z dřevěné židle zpoza stolu pokrytého tkaninou a svatými knihami. Je to neomylně ozvěna rozvržení rané baziliky, v níž seděli Kristovi pozemští zástupci na trůnech za oltářem.

KRISTUS PANTOKRATOR

Ústřední kopuli pravoslavného kostela zaujímá zpravidla postava Krista Pantokratora čili Vševládc. Kristus má pravou ruku zdviženou v žehnajícím gestu; ruka je stočena k srdci, aby naznačila vnitřní poznání, jež navenek vyjadřuje otevřená kniha s citacemi z evangelií v levici. Pantokrator zdůrazňuje Kristovu kosmickou roli spíše než jeho inkarnaci, a proto obsahuje jeho svatozář tři řecká písmena značící „Jediný, který je“. Pantokrator představuje rovněž byzantské pojetí Krista jako univerzálního soudce, jemuž musí všichni skládat účty, a proto jsou jeho rysy často přísne. Zatímco malířství na Západě po renesanci používá perspektivu, aby za

postavami v popředí otevřelo okno do světa, byzantské postavy jsou prezentovány bez hloubky a hledí do prostoru před sebou. Věřící vzhlízející ke kopuli není divák, nýbrž služebník konfrontovaný přímo s Pánem.

Postava Krista Pantokratora v apsidě kostela v Monreale na Sicílii ze 13. století.

Svatopetrský chrám, Řím

Slavnou baziliku svatého Petra v Římě objednal roku 1506 papež Julius II., aby nahradila starý kostel sv. Petra – vyšlý z módy a v havarijním

stavu – jako symbol papežského Říma. Stavbu nového chrámu zahájil architekt vrcholné renesance Donato Bramante, který narysoval půdorys symetrického řeckého kříže s velkou kopulí uprostřed nad svatyní svatého Petra.

Bramante zemřel v roce 1514 a výstavba sotva pokročila, když byl roku 1546 jmenován jejím stavitelem Michelangelo. Obohatil původní plán o inovace jako obří dvoupatrové sloupy, ale zachoval ideu ústřední kopule. K tomu ho inspiroval příklad katedrály ve Floren-

cii s dvojitou kopulí, kterou vytvořil s elegantními segmenty a žebry už dříve (1420–36) Filippo Brunelleschi. Michelangelo zemřel roku 1564 a vztyčení kopule se nedožil. Nynější lehce zašpičatělá konstrukce je modifikací polokulového tvaru, jemuž dával přednost, a dokončil ji roku 1590 Giacomo della Porta.

Roku 1607 zrevidoval plán baziliky Carlo Maderno, který použil tradičního latinského kříže. Přidal dlouhou chrámovou loď a zvětšil tím objem chrámu, aby pojal větší množství návštěvníků. Maderno postavil také průčelí. Posledním architektem, který se na chrám podepsal, byl Gianlorenzo Bernini, jmenovaný roku 1629. Bernini, velká postava baroka, navrhl mnoho architektonických a sochařských detailů interiéru i piazzu.

v místě, kde se nad hrobkou svatého Petra stýkají čtyři ramena kříže. Tento baldachýn s tránsněmi, zdánlivě bez váhy, se tyčí nad hlavním oltářem do výšky bezmála třiceti metrů, podepřen čtyřmi točenými sloupy, ovinutými listy olivovníku a korunovanými anděly.

VPRAVO Tento pohled do interiéru ukazuje dlouhou, chrámovou loď s valenou klenbou a baldachýn pod velikou kopulí. Celý vnitřek chrámu je bohatě vyzdoben sochami

a malbami světců a alegorických postav.

NAHOŘE Pohled na baziliku a piazzu.

Michelangelo navrhl před svou smrtí pro chrám sloupovádi a průčelí. Maderno tento návrh modifikoval, převzal průčelí a přidal patery dveře, aby do vstupní síně mohly volně proudit zástupy.

Bernini začal vytvářet svou rozlehlou kolonádu

roku 1656, kdy ho papež Alexandr VII. pověřil, aby vytvořil piazzu hodnou tak významného chrámu a dostatečně rozlehlou, aby pojala davy poutníků. Bernini si vzal za vzor sloupy v průčelí a napodobil je krytými podloubími menších sloupů. Obě polokruhová ramena kolonády charakterizoval Bernini jako mateřskou náruč církve.

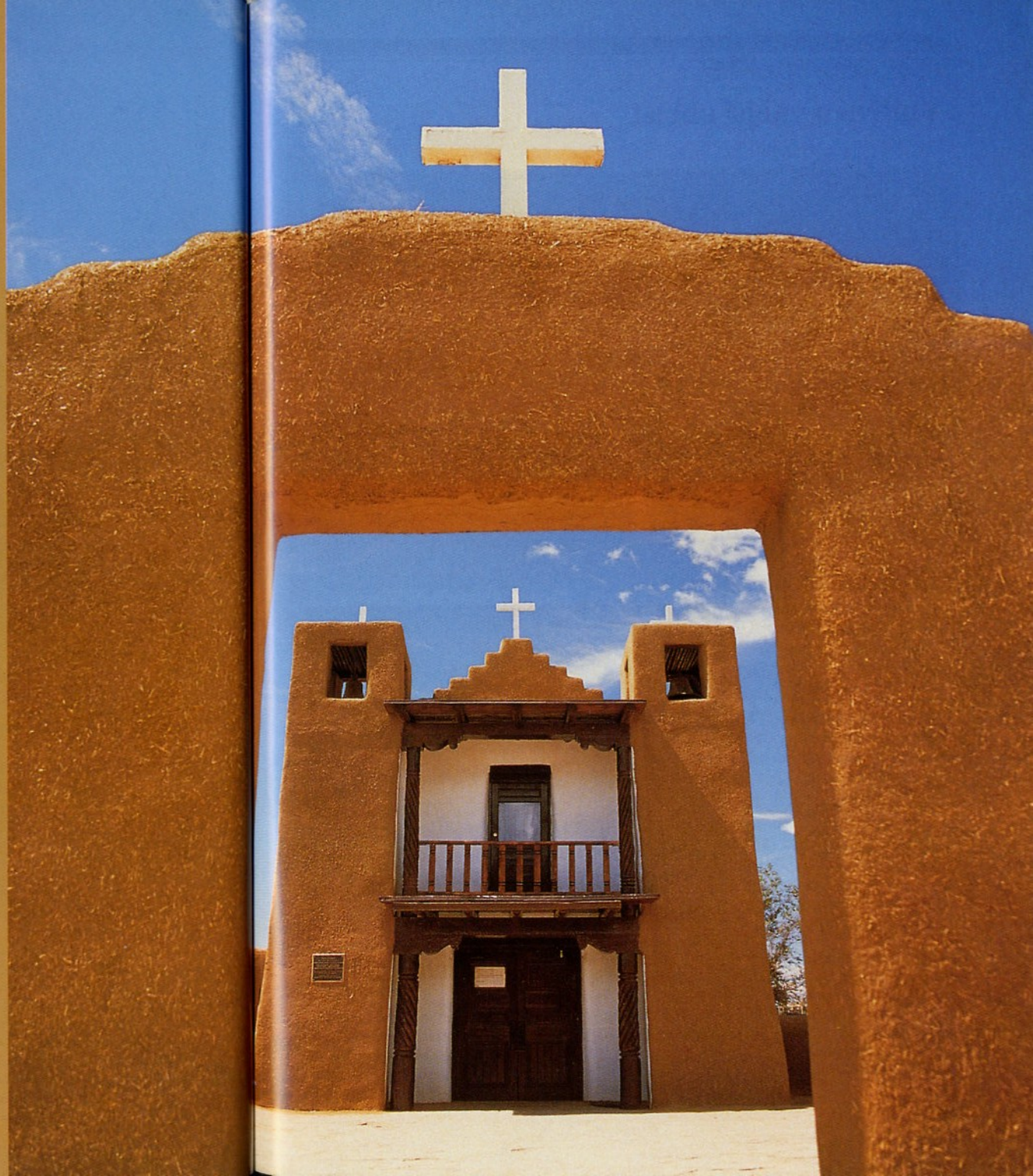
NAHOŘE Po celé délce Berniniho elegantní kolonády jsou na následupí seřazeny sochy 140 světců.

VLEVO Bernini se ujal funkce architekta Svatého Petra roku 1629, kdy už klasická zdrženlivost a vyrovnanost renesance ustoupila dekorativnímu rozmachu baroka. Berniniho mistrovským dílem v chrámu je baldachýn

Hranice, prahy a střed

V posvátné architektuře uspořádávají lidé materiál, který jim poskytuje příroda, tak, aby vytvořili zvláštní prostor, ve kterém se mohou střetávat s božstvím. Tento prostor je separován od obyčejného prostoru venku a je tak odrazem toho, jak náboženské myšlení většinou pojímá problém zla a lidského utrpení jako něco, co vzniká z oddělování lidstva od božskosti nebo moudrosti. Cíl náboženství – znovu se spojit s božstvím – se zrcadlí ve struktuře náboženských budov v tom, jak zvou věřící, aby skrze ně postupovali ze světské vnější oblasti branami a po chodnících směrem k centru – zpravidla nejposvátnější části budovy. Přístup střeží někdy bariéry a příšery, architektonické ztvárnění obtížnosti duchovní cesty od separace ke sjednocení.

Posvátný prostor tohoto pueblanského kostela v Novém Mexiku v USA odděluje od vnějšího, světského světa brána, jejíž struktura odráží strukturu kostela, přičemž sama je chráněna a posvěcena obrazem kříže.

Vnitřní a vnější oblast

Vyznačení uzavřeného prostoru vytyčuje rozdíl mezi tím, co leží vevnitř a co venku, a kombinuje lidskou potřebu útočiště s mocným a rozšířeným kosmologickým principem. V případě domova mohou hranice oddělovat soukromý prostor od veřejného; na okraji vesnice v džungli mohou oddělovat lidský svět od divočiny. Hranice chrámu vymezují svatý, čistý a mocný prostor od vnějšího, který je obyčejný a nečistý. Onen vnitřní prostor je často tak posvátný, že ho lze dosáhnout jen postupně, jak návštěvník přechází přes jednu bariéru za druhou, než dospěje do nejvnitřnějšího a nejposvátnějšího bodu. Před vstupem do tohoto prostoru se jedinec musí očistit (viz str. 62–3) a vstup do

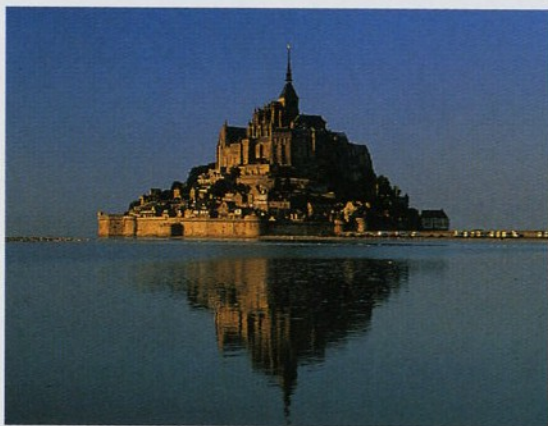
vnitřní oblasti je často povolen jedině určitým kategoriím lidí.

Rozlišování mezi vnitřní a vnější oblastí je patrné od těch nejmenších měřítek až po ta největší. V případě jedné z nezákladnějších forem posvátné architektury, běžné u mnoha západoafrických národů, sedí věštec uvnitř kruhu z kamenů, do něhož nesmí vstoupit nikdo jiný. Podobné jsou i vesnické chaty často uspořádány do kruhu s vchody směřujícími dovnitř a mezery mezi nimi uzavírá plot, který ovládá pohyb dovnitř a ven – stejně tak lidí a zvířat jako duchů. Kosmologii severoamerických Čejenů odráží nejen vnitřní struktura típí, ale také uspořádání tábora do kruhu s otvorem k východu, směru, z něhož

OPEVNĚNÉ SVATYNĚ

V mnoha klášterních tradicích, například tibetského buddhismu nebo řeckého pravoslaví, nacházíme opevněné svatyně. V Evropě kombinovala opevněná svatyně klášterní únik ze světa se sídlem rytířského řádu.

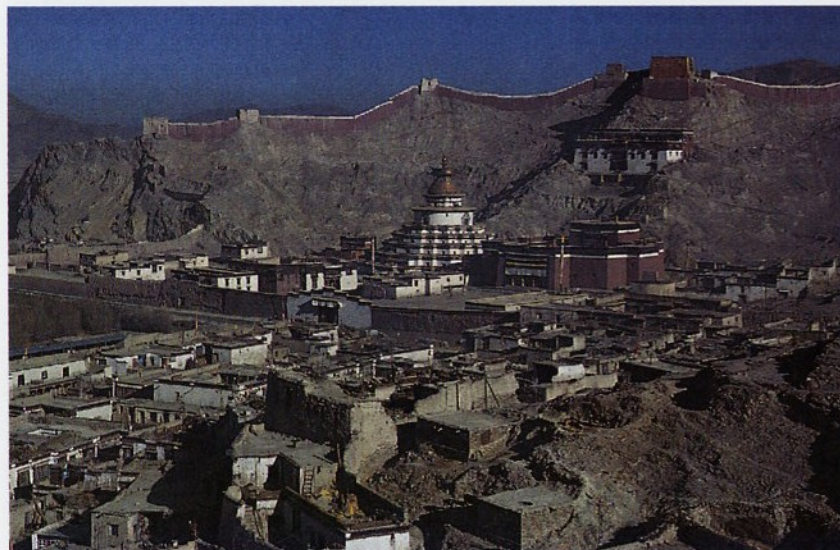
Nejvýraznějším příkladem jsou svatyně zasvěcené svatému Michaelovi. Křesťanské představy o Michaelovi jako archandělu a příteli poutníků se smísily s pohanskými legendami o něm jako o zabíječi draků a průvodci do podsvětí. Skoro všechny jeho svatyně nacházíme na skalnatých vrcholech nebo ostrůvcích. Odlehlost těchto svatyní – například skelligského Michaela u západního pobřeží

Opevněný klášter Mont Saint-Michel (8. století) nedaleko pobřeží francouzské Normandie byl velkým poutním střediskem. S pevninou jej spojuje úzká vyvýšená cesta.

Irsko, Hory svatého Michaela v anglickém Cornwallu a Sangry di San Michele v Piedmontu v Itálii – má

vztah k mystickému zjevení vnějších oblastí, kde je údajně možné navazovat spontánní kontakt s božstvem.

Klášter v Gjance v Tibetu, postavený na skalním výchozu. Opevněná hradba jej separuje od vnějšího okolí a chrání jeho vnitřní svět. Klášter sloužil komunitě a ovládal ji.

přichází nový život v podobě slunce. Ve velkých říších se často ohraničuje nejen dům či chrám nebo město, ale sama říše. Tradiční čínské město bylo stavěno v řadách soustředných obdělíků, v nichž nejvnitřnější „kupé“ zaujímal císařská rezidence – město v městě. Daleko venku vyznačovala pak vnější hranici Dlouhá zeď, oddělující od sebe oblast civilizace a oblast barbarských kmenů.

Vnější oblasti obsahují nebo tvoří jakousi moc, která může být nebezpečná, ale někdy ji lze také spoutat. Hustě zalidněná, urbanizovaná vnitřní oblast se může zdát špinavá v protikladu ke svěží krajině venku. Tento pocit je podkladem moderního západního oceňování „přírody“ a projevuje se také v rozšířené představě

divočiny jako místa prostoty a duchovní očisty, kde se nestaví nic komplikovanějšího než poustevnická chatrč nebo primitivní zasvěcovací dům. Z tohoto pohledu je pustina zdrojem moci a síly, která se přenáší zpět do komunity – například v Indii může být věžička na chrámové věži reprodukcí chaty lesního poustevníka.

Nejextrémnější západní představa pustiny vyžaduje, aby to byla neobydlená oblast bez jakýchkoli budov. Častěji bývají však body obzvláštní duchovní síly označovány architektonicky svatyněmi a poutními místy. Tak se v rámci širší vnější oblasti vytyčují malé oblasti vnitřního prostoru a svatyně pak v miniatuře reprodukuje hranice města.

Brány, prahy a otvory

Brány, prahy a otvory vyznačují přechod mezi dvěma druhy prostoru. Jejich překročení může znamenat přechod jedince do odlišného posvátného nebo sociálního stavu. Například hinduistickým bohem prahů je Ganéša se sloní hlavou a u dveří se často umísťuje jeho socha nebo obraz. Ale je rovněž bohem začátku v širším slova smyslu a utváří se na počátku každého závažného podnikání, ať už jde o svatbu, cestu nebo nové obchodní riziko.

Otvory jako dveře a okna jsou základní nutností, ale zároveň jsou i nejzranitelnějšími částmi budovy. Dveře představují bod, ve kterém se vyzývá ke vstupu a kde lze tento vstup kontrolovat. Prahy jsou často v těchto otvorech symbolickými překážkami a mohou být označeny modlitbou, kouzlem a požeňáním,

Dveře vesnického domu v čínské provincii Tiang-si, pokryté papíry pro štěstí.

aby byl takový vstup příznivý a aby chránily prostor vevnitř. Číňané používají duchových zástěn – krátkých zdí postavených přímo v bráně – aby zapudily demony. Stejnou funkci mohou plnit také obrazy: v buddhistických chrámech se k zahánění zla používá děsivých masek nade dveřmi.

Ve středním Nepálu odděluje verandu od interiéru *theló* (práh). Do prahu a okenních

římů se zatlučou speciální bodce, aby kouzlem zabraňovaly ve vstupu čarodějnicím. Příslušníkům údajně nečistých „kast“ (například řezníků, muslimům nebo křesťanům) je dovoleno přebrodit *theló* jen výjimečně a dům se potom očistí. V některých arabských oblastech má práh (*atabe*) podobu dlouhého kamene, který tvoří horní schod: různé úrovně vyzna-

VSTUP SVĚTLA

Světlo je v muslimském svatém písmu snad nezákladnější metaforou. Korán konstatuje: „Bůh je světlo nebe i země.“ V „abstraktních“ vzorech islámské architektury jsou zakódovány prvky představující zdroje duchovního světla – hvězdy,

Hra světla a stínu v tomto prolamovaném okně v Jantarovém paláci v indickém Džajpuru vytváří složitý vzor hvězd.

lamps a paprsky – často spletené s veršemi Koránu a umístěné ve dveřích, oknech a modlitebních výklencích.

U berberských Kabyľů v Alžírsku (viz str. 53) mají dveře zůstat otevřeny po celý den, aby dovnitř mohlo vstupovat sluneční světlo a přinášet prosperitu. Zavřené dveře znamenají sterilitu; sedět na prahu a překážet slunci se rovná odhánění štěstí a plodnosti. Způsobem, jak popřát někomu to nejlepší, je: „Nechť jsou tvé dveře vždy otevřené!“

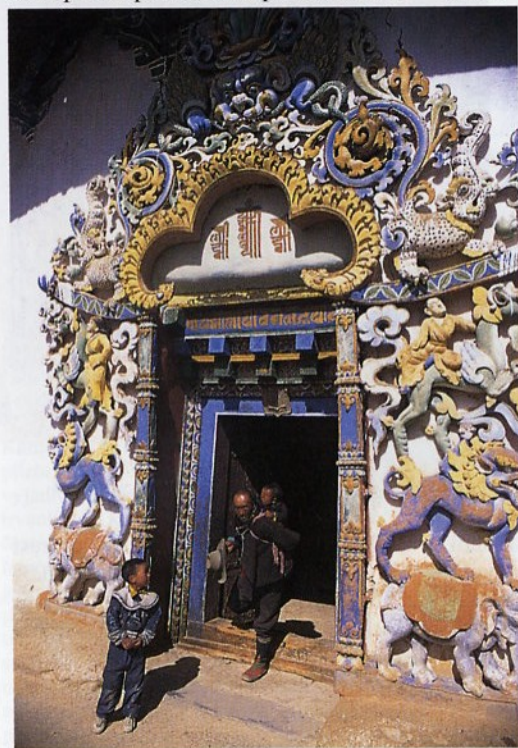
čují kvalitativní hierarchii mezi vnějším a vnitřním prostorem (viz str. 130–1). Před *atabe* se odkládá obuv a návštěvník se má umýt. Práh může být také ztotožněn s vlastní domácností – jestliže v Mongolsku někdo třeba i mimoděk kopne do dřevěného prahu stanu, považuje se to za symbolicky agresivní akt vůči rodině.

Nejpropracovaněji a nejvýmluvněji vypovídají o tom, kdo smí a kdo nesmí vstoupit do posvátného prostoru, brá-

ny. Od dveří křesťanské katedrály, na něž musí arcibiskup zaklepat, přes dům indického kmene Sórů, kde šamanovi pomocníci vylamují dveře, aby přinesli dovnitř jméno po předcích pro novorozeně, až po brány kláštera na hoře Athosu, které zůstávají od setmění do úsvitu zataraseny – všude kontrolují brány totožnost těch, kdo chtějí vstoupit, a vhodnost doby jejich vstupu.

Dveřím, které mají odrážet nebo hlásat důležitost toho, co je vevnitř v budově, se často přikládá přehnaný význam, vyjadřovaný takovými rysy, jako jsou oblouky, sloupy nebo sloupořadí. Nejedny dveře bývají opevněné, i když nemají žádný vojenský účel; setkáváme se s tím v Evropě, kde jsou masivní dveře kostelů zpevněny železem. V Číně byla brána často hlavní složkou budovy a chránily ji příkopy a věže. Pod branou se pohřbívaly hlavy poražených nepřátel, které jí dodávaly magickou moc; říkalo se, že bezhlavá oběť se stává strážným duchem brány.

Dveře se otvírají ven do světa i dovnitř a fungují rovněž jako východ. Přední schod arabského prahu je také místem, na něž se na chvíli položí mrtvola, když zemřelý člověk naposledy opouští dům. V mnoha částech světa se zadními dveřmi vynášejí z domu odpadky a tyto dveře jsou výslovně přirovnávány k řiti domu.

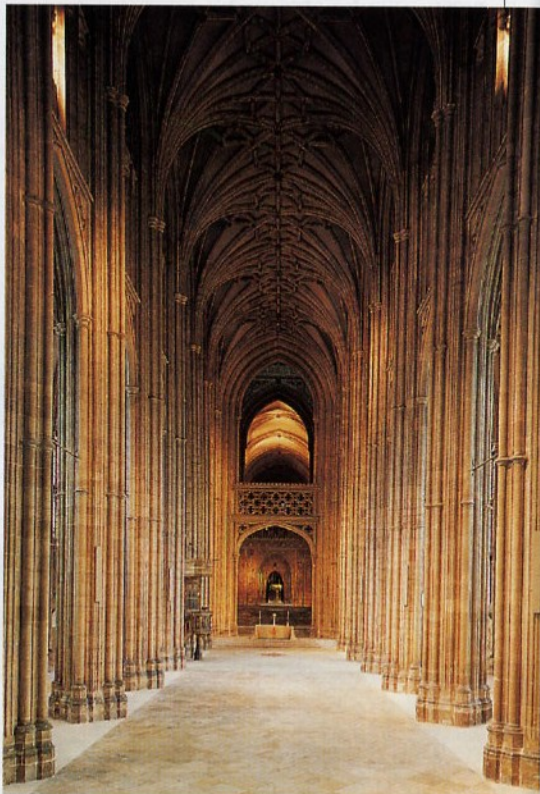
Dveře tibetského kláštera. Příznivá a mytická zvířata se prolínají s lotosovými květy a listy a posilují příznivost síně za nimi.

Stezky

Stezka je v architektuře způsob, jak se lidé pohybují v budovách nebo mezi nimi. Speciální smysl – zda má vést k ústřednímu bodu, obejít svaté místo, nebo se vinout po přirozených čarách – jí dodává celá struktura, jejíž je součástí. Stezka proto není jen náhodný způsob cestování z jednoho místa na druhé. Je to skutečná složka architektury, a to dokonce i tehdy, když sama není „postavena“.

Vnitřní stezky mohou být obsaženy i v těch nejprostších stavbách a pohybovat se po nich znamená často provádět úkony symbolického nebo mytického významu. Kruh v Stonehenge v Anglii (viz str. 14) s astronomickými značkami tvořilo několik drah a totéž platí o paralelních cestách mezi řadami kamenů ve francouzském Carnacu (viz str. 84–5). I u prostého kruhového pohybu mohou být symbolické souvislosti komplikované. Kulaté obydlí (*hogán*, viz str. 62) severoamerických Navaů se vysvěcuje zpěvem písně Požehnaní cesty, obřadem, při němž se účastníci pohybují dokola po sluneční „cestě“ a symbolicky krouží kolem světa. Vyhlobená podlaha představuje zemi (ženu) a kulatá střecha oblohu (muže); lidé krouží kolem ohniště ve směru hodinových ručiček a procházejí mezi čtyřmi střešními sloupky; tento pohyb představuje také míjení času od východu do západu slunce.

Posvátná stezka je rovněž důležitá ve velkých chrámových komplexech a městech starověkých civilizací. Mnoho

Loď katedrály v Canterbury v Anglii. Řady sloupů sahajících až ke střešním klenbám vytvářejí stezku, která vede pohled i kroky věřícího k oltáři.

mayských měst spojovaly trasy procesí čili *sacbé*, kterých používali kněží a poutníci. Jedna taková trasa na Yucatánském poloostrově spojovala města Izamal, Uci, Uxmal, Kabáh a Cobá. Aztécké hlavní město Tenochtitlán, postavené na ostrově uprostřed jezera, použilo místo chodníků kanálů, aby rozdělily město podle božského ideogramu. Čtyři koncentrické stezky – představující čtyři hlavní božstva – vymezovaly

hranice městských *barrios* (čtvrtí) s obřadním okrskem ve středu. Město tak bylo replikou vesmírného prostoru.

V některých případech demonstrovala stezka císařovu božskost. Ve starém Egyptě za Nového království (1570–1085 př. Kr.) byly chrámy spojeny alejemi sfing čili Cestami bohů. Sfingy s beraními hlavami spojovaly chrámy Amóna a Chonsua v karnackém komplexu (viz str. 90–1) – beran byl jako symbol plodivé síly posvátným Amónovým zvířetem. Ulice průvodů v Novém království s pylonovými branami, obrovskými sochami faraonů a vysokými obelisky z červené žuly oslavovaly spojenectví božské a pozemské moci.

POSVÁTNÉ STEZKY K ČÍNSKÝM CÍSAŘSKÝM HROBKÁM

Už od dob raných dynastií se Číňané blížili k hrobkám svých císařů alejemi, lemovanými po obou stranách sochami strážců. Nejstarší jsou sochy z období dynastie Chan (2.–1. století př. Kr.). Kamenům byly ponechány přirozené kvality a tvar, aby vyjadřovaly smysl trvanlivosti kamene. Živou čestnou stráž, která lemovala císařovu cestu za jeho života, nahrazovaly plastiky a zajišťovaly mu trvalou stráž ve smrti. Alej se často řídila přirozenými obrysy krajiny, a tak čerpala z posvátných energií přírody (viz str. 28–9). Tím, že ztělesňovala mytické tvory a příznivá zvířata, byla také symbolickým spojením s příštím světem.

Alej vedoucí k císařským hrobkám mingské dynastie v Nan-tingu lemuje velbloudi a klečící sloni.

Jižní dynastie (420–589 po Kr.) vytvořily živé sochy krácejících, gestikulujících a často okřídlených zvířat a zájem jako by se soustředil především na nadpřirozenou moc takových tvorů. Za dynastií Tchang a Sung (7.–13. století) zpodobňovaly aleje postavy ze světa živých,

Raní křesťané používali budovy kostela ke ztělesnění duchovní cesty věřícího. Je to zřejmé z chrámové lodě, kterou se věřící blíží k oltáři; představuje stupňování od méně posvátného prostoru na západním konci k vysoce posvěcenému prostoru na východě. Řady sloupů po obou stranách vyvolávají dojem stezky a hloubka bočních lodí za nimi působí, jako by sloupy stály kolem jako kmeny stromů v aleji. Sám tvar lodě jako by táhl věřícího kupředu a tento pohyb vpřed někdy naznačují i vzory mozaiky na podlaze. Všechny tyto rysy táhnou člověka společně k východu a soustřeďují jeho pohled na ohniško – oltář.

například vysoké úředníky a důstojníky. Vyskytují se tu i posvátní tvorové včetně lva a klečícího slona (symbolů moci) a berana (synovské oddanosti). Aleje Tchangů a Sungů vyvolávají dojem, jako by císařského předka doprovázel do posmrtného života celý svět.

Nádvoří

Význam nádvoří se od společnosti ke společnosti značně liší. Nádvoří může například uzavírat komunitu kvůli duchovní čistotě před vnějším světem; může to být prostor historicky posvěcené moci; nebo může být zdrojem domácí vitality.

O křesťanském ambitu (viz protější stranu), skládajícím se z arkádového chodníku obklopujícího zahradu, se často soudí, že jeho předzvěst je třeba hledat na islámském Východě. Ale důvody existence nádvoří mešity (*sahn*) jsou zcela jiné než v případě ambitu. Tmavá chodba ústí do slunečního světla *sahnu*, jehož čtyři zdi symbolizují čtyři sloupy nesoucí nebeskou kopuli. Nádvoří je tak architektonicky spjato s oblohou nebo nebem. Upro-

střed *sahnu* je osmistranná fontána, odraz osmistěnného tvaru Alláhova trůnu podle Koránu. Podlaha bývá vyzdobena mramorovým zpodobněním ovocných stromů zavlažovaných řekami a potoky. Celé nádvoří představuje ráj.

Moskevský Kreml je hradní nádvoří; jeho zdi jsou protkány věžemi a branami. Posvátnost získal tím, že byl sídlem svatého cara, absolutního panovníka, na něhož mnoho poddaných pohlíželo bezmála jako na boha. Kreml je odrazem odmítnutí evropské modernizace: jeho masivní zdi byly vztyčeny v 17. století, v době, kdy hnutí proti autokracii vedlo v ostatní Evropě k bourání městských hradeb. Se svými katedrálami, zbrojnicemi,

Nádvoří Velké mešity v syrském Damašku (asi 706–15) s výraznými arkádami. Zdi mešity pokrývaly původně mozaiky, které zobrazovaly krajinu představující pravděpodobně ráj.

Románský ambit kláštera Santo Domingo de Silos ve Španělsku z 13. století. Do sloupů jsou vyřezány biblické výjevy, mystická zvířata a abstraktní vzory, nad nimiž hloubali mniši při svých meditacích.

AMBIT

Křesťanský ambit byl plánován jako místo pro mnišské meditace. V 11. století se v benediktinském klášteře v Cluny ve Francii díky vzrůstajícímu počtu řádových příslušníků a přání každého mnicha mít svou vlastní celu ambit stal hlavním architektonickým rysem. Do konce 14. století se už skoro všude upustilo od společných ložnic; jednotlivé cely se stavěly podél tří stran ambitu a s ostatními budovami byly spojeny v integrovaný komplex. Ruku v ruce s tím, jak snaha dát vyjádření společné meditaci ustupovala potřebě vytvářet prostory pro individuální práci, měnil se postupně i smysl ambitu. Mniši často vycházeli ze svých cel za činnosti ve veřejném životě. V 15. století burcoval dominikánský mnich Savonarola ze své cely v ambitu San Marka k revoltě celou Florencii.

náhrobky, stájemí a zahradami tvoří Kreml separátní historickou zónu, která se vymyká z ostatní Moskvy. Snad proto tu nebyla nikdy vztyčena Leninova socha, i když je jimi jinak poseto celé město. Leninova socha je symbolem nadčasové budoucnosti komunistického ideálu – plánovači si možná uvědomili, že by nedokázala vzdorovat váze historicky legitimizované posvátnosti, kterou reprezentuje Kreml.

V západní Africe je nádvoří pramenem života a plodnosti. U ghanských Ašantů je to základní forma veškeré tradiční architektury od paláců po svatyně a domy. Dům s dvorem odráží ústřední roli rodiny v ašantské společnosti. Dvory jsou polosoukromé oblasti, používané ke společným činnostem domácnosti. Uprostřed je zasazen posvátný keř symbolizující život. Tohoto vzoru se přidržuje i chrámová

svatyně: jediný vchod vede na posvátné nádvoří, obklopené místnostmi s různými funkcemi včetně hlavní svatyně a bubnové místnosti. Příznačné je, že ašantská hrobka, oblast smrti, je architektonickým protikladem nádvoří: pod visutou střešou je otevřená do všech stran.

Pojetí uzavřeného nádvoří lze aplikovat i na místa, která jsou zdánlivě otevřená už samotným svým charakterem. Zapotécké město Monte Albán v Mexiku bylo postaveno na vrcholku strmého kopce, a přece vytváří umělé srovnaná plaza (z poloviny 1. tisíciletí po Kr.) navzdory svému topografickému umístění obrovský uzavřený prostor. Mnoho chrámů na okraji plazy, které ji separují od příkrých svahů kopce, nedovoluje prakticky žádný výhled na okolní údolí a soustřeďuje pozornost dovnitř na skupinu tří chrámů ve středu plazy.

Labyrinty a spirály

Nejstarší známý labyrint pochází z 19. století př. Kr. z Egypta, kde představoval cestu podsvětím. Labyrinty jsou známy i z buddhistického myšlení, kde jsou to složité cesty k osvícení. Ale archetypem pro evropskou kulturu je labyrint, který podle řeckého mýtu postavil

Mince z Knossu (z 1. tisíciletí př. Kr.) zobrazuje labyrint jako symbol města.

pro krétského krále Mínoa Daidalos (viz str. 33). Labyrint tu tvoří dezorientující změň cest, ve které neznalý člověk zabloudí, ale jež nicméně obsahuje pravou cestu do středu. V mýtu číhá v hloubce labyrintu Mínoátauros – zčásti muž, zčásti býk – a požírá mládence a panny nabídnuté mu za oběť. Cestu do středu najde nakonec hrdina Théseus a netvora zabije. Cestu zpět dokáže najít

s pomocí zlaté nitě, kterou předtím odvíjel od vchodu.

Labyrint tu symbolizuje představu proniknutí ke středu iniciační zkouškou osobních kvalit. Tak se začal spojovat s duchovním pokrokem a objevováním sebe sama. Svou složitou a klikatou podobou představuje labyrint pro

ty, kdo jej pochopí, řád, kdežto pro nezasvěcence zmatek.

Na rozdíl od skoro veškeré posvátné architektury má u labyrintu největší moc ta nejnižší úroveň. Archeologické pozůstatky na Krétě naznačují, že labyrint mohl být založen na Mínoově paláci v Knossu, kde byl trůnní sál jako posvátná jeskyně. Zdá se, že palác měl horní sluneční část zasvěcenou životu a spod-

Prahový kámen u vchodu do chodbového hrobu v Newgrange v Irsku (viz str. 85). Párové spirály naznačují protikladné energie víru, které udržují stav rovnováhy.

ní měsíční oblast věnovanou smrti; odráželo to myšlenku, že posmrtný život je z hlediska náboženství důležitější než život. Ozvěnou toho byl i egyptský labyrint, kde ležel pod dostupnou kultovní oblastí podzemní prostor pro tajné obřady a hrobky, do nichž byl nezasvěcencům vstup zakázán.

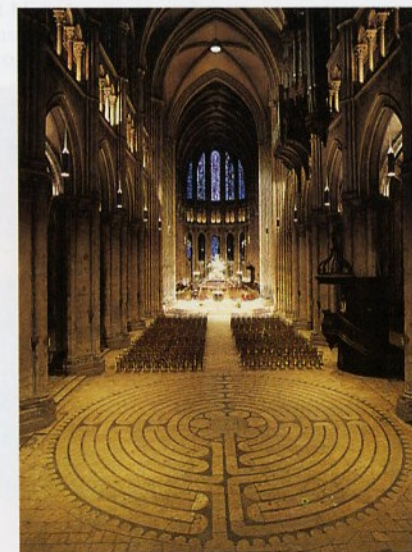
Jak na to poukázala spisovatelka Jill Purceová, dojem z pohybu při hledání cesty labyrintem se podobá po mnoha stránkách pohybu inherentnímu spirále. Jediná pravá cesta, často nazíraná jako cesta poutníka, vrcholí setkáním s božským. Představa labyrintové spirály stáčeující se do sebe vedla k obrazům dvousměr-

ného pohybu, při němž jdou hledači pravdy jedním směrem a andělé nebo božští poslové přicházejí z druhého. Mystici hloubali nad myšlenkou, že konec spirály je současně jejím začátkem, nebo že spirála vede docela ven z tohoto pozemského světa. Mnoho kultur přisuzuje duchovní význam vířivým tancům, které vyvolávají krajní vytržení nebo stav transu jakoby z jiného světa. Představu rozšiřování vědomí, kterou vyvolává spirálový vzestup, nacházíme všude na světě, snad nejdramatičtěji v dynamicky stoupajícím spirálovém minaretu mešity v irácké Samaře z 9. století (viz snímek na předsádce).

EVROPSKÉ BLUDIŠTĚ

Idea labyrintu fascinovala mysl křesťanů už odedávna. V raném křesťanském myšlení bylo bludiště symbolem cesty nevědomosti odvádějící od Boha. Kolem 13. století získal však labyrint pozitivní symboliku jako cesta poutníka posetá nesnázemi. Od 17. století byl labyrint reprodukován také ve světském kontextu, například ve formě bludišť ze živých plotů velkých rezidencí, a odrážel obecný zájem o nalezení cesty k cíli.

Labyrintová spirála je zobrazena v dlažbě mnoha středověkých katedrál. V katedrále v Chartres ve Francii ze 13. století je bludiště na podlaze chrámové lodě umístěno tak, aby je západní růžicové okno přesně pokrylo, kdyby měla zeď, do níž je zasazeno, veřeje u země a zeď se sklopila. V bludišti vede do středu jen jeden chodník. Představuje duchovní cestu, klikatou stezku duše lidským životem, zatímco růžicové okno zobrazuje Poslední soud, úděl duše po smrti. Bludiště umístěné na počátku chrámové lodě tvoří také iniciační překážku k posvátné oblasti u oltáře.

Růžice uprostřed bludiště v Chartres je podle některých umístěna nad mocným zemským proudem, který silně působí na ty, kdo procházejí bludištěm.

Střed

Střed není doslovné geografické umístění, nýbrž kosmologický pojem poukazující na ohnisko duchovní moci, místo, kde se stýká prostor a čas.

Ve vertikálním prostoru je střed bodem, v němž se jedna úroveň otevírá druhé, a v architektuře jej často představuje sloup, *stúpa*, hora nebo žebřík do nebe. Podobně vytvářejí střed i oltáře jako bod, z něhož se může oběť pohybovat z úrovně země na úroveň bohů. Střed může vést i dolů. Skála v Jeruzalémě se sice vypíná vzhůru k nebi, ale zároveň udržuje vody chaosu v prostoru pod zemí.

V horizontálním prostoru je střed bodem, podle něhož se orientuje organizovaný a obyvatelný svět. Ve staré Číně právě tak jako v aztécké metropoli Tenochtitlánu a v hlavním městě Inků Cuzcu se neoznačoval za střed světa jen chrám, nýbrž celé město.

Vztahy mezi posvátnými budovami a pojetím středu se různí. Synagoga a mešita pohlížejí k jedinému zeměpisnému centru jako k místu historické události. Naopak Delfy byly považovány za „pupek“ řeckého světa (viz str. 142–3), ale řecké chrámy nebyly orientovány k Delfám.

Mnoho tradic dává jasně najevo, že střed není ani tak absolutní pojem jako něco relativního, bod, k němuž se zaměřuje život komunity, její myšlení a činnost. V těchto kulturách může existovat mnoho center a každé město, chrám a dům má své vlastní slou-

Pobřežní chrám v jihoindickém Mahabalipuramu ze 7. století je vybudován na půdorysu centralizované mandaly a věž uprostřed představuje horu Méru.

py, oltáře a svatyně. Kočovní Mongolové si dokonce nosí svůj střed s sebou a znovu jej vytvářejí pokaždé, když si stavějí kulatý stan s ústředním ohništěm pod otvorem pro kouř vedoucím přímo k obloze (viz str. 20–1).

Střed není jen prostorový pojem, ale také bod původu v čase. Při obřadu, jenž má zvýšit plodnost mravenců, australští domorodí Walbiriové vztyčují z jámy v zemi složitě zdobený sloup. Jak se tanečníci pohybují přes řadu soustředných kruhů nakreslených na zemi směrem k tomuto sloupu, přibližují se ke styčnému bodu s Dobou snů předků, která se nachází v nehlubší části jámy. V jiných kulturách mohou obřady výstavby a zasvěcení promítnout posvátnou budovu do středu vesmíru tím, že znovupředvádějí stvoření. Takové obřady se pravděpodobně odehrávaly ve starověkém Sumeru v podobě božského dramatu

při vysvěcování chrámu a jeho každoročním znovuvysvěcení.

Toto opakování v čase a mnohásobnost v prostoru svědčí o tom, že i když jsou posvátné budovy mocným duchovním ohniskem, jistý stupeň ústřednosti lze vytvořit kdekoli a v kteroukoli dobu. Moc středu se dá rozptýlit a reprodukovat v obrazech svatyní, bohů a světců v domovech, kavárnách i autobusech. Svatyně a středem může být i vlastní tělo –

mandala neslouží jen jako půdorys hinduistického chrámu, ale lze ji také duševně zvnitřnit, aby proměnila tělo meditujícího v mikrokosmos vesmíru. V poslední instanci není středem budova, nýbrž stav mysli nebo stav milosti. Jak naznačuje labyrint (viz str. 138–9), cesta k tomuto pochopení středu je obtížná a nebezpečná. Jednou z hlavních úloh posvátné architektury je vést věřícího k tomuto cíli.

NEHYBNÝ STŘED

Judaismus je stejně jako islám (viz str. 80–1 a 96–7) neobyčejný tím, že podržuje jediný střed pro širokou obec věřících rozptýlených po celém světě. Historické základy této nehybnosti položilo zničení Šalomounova

chrámu (viz str. 108–9) a následné rozptýlení národa; žádné jiné náboženství nepodrželo své ohnisko v určitém středu během takových historických ran osudu. Rabínský text Mídráš tanchuma konstatuje, že právě tak, jako je pupek

středem osoby, je i země Izrael středem světa, město Jeruzalém středem Izraele, Chrám středem Jeruzaléma, svatostánek středem Chrámu a schrána smlouvy středem svatostánku. Před schránou je základní kámen světa.

Místo Šalomounova chrámu v Jeruzalémě. Podle jednoho židovského textu stvořil Bůh svět z tohoto středu. Jeho místo dnes zaujímá muslimská svatyně Skalní dóm (691 po Kr.).

Delfy, Řecko

Delfy, ležící na monumentálních svazích hory Parnasu, byly nejvyšším místem starověkého Řecka. Věřilo se, že je tu pupek

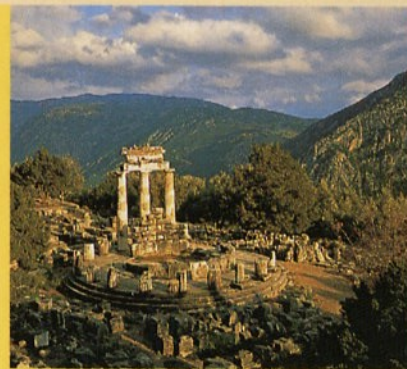
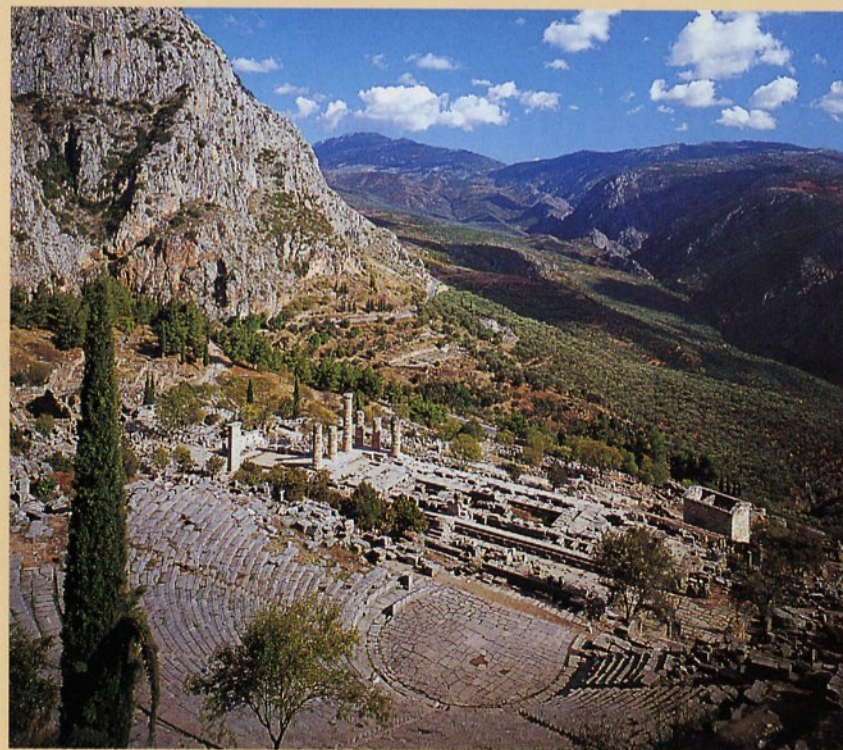
(*omphalos*) světa, místo, kde se setkali dva orli, které vypustil Zeus z protilehlých konců země.

Místo převzal sluneční bůh Apollón, když přemohl Pýthóna, který byl pravděpodobně formou bohyně země. Delfská věštírna kombinovala sílu mužského slunce se silou ženské země. Apollónův chrám byl údajně postaven nad trhlinou v zemi, ze které vycházely omamné páry, jež uváděly kněžku orákula do věšteckého transu. Všechny stopy

po této trhlině však už zahladila zemětřesení.

Podle legendy byl Apollónův chrám postaven napřed z včelího vosku a peří, později z bronzu a nakonec z kamene. V 5. a 4. století se místo rozrostlo v největší řeckou věštírnu a dotazovat se na svůj osud sem přicházeli i mocní cizí králové. Z poplatků poutníků a obětí věnovaných vděčnými klienty si Delfy vybudovaly nejbohatší sbírku pokladů v řeckém světě.

Dlouhověká neporušitelnost místa dosvědčovala jeho roli posvátného středu mezi věčně válčícími řeckými městy. Poklady však vyplenil roku 67 po Kr. římský císař Nero a po dlouhém úpadku uzavřel věštírnu roku 393 křesťanský císař Theodosius. Střed se přesunul jinam.

NAHORE Svatyně Athény Pronaie, postavená ve 4. století př. Kr., stojí poněkud stranou hlavní posvátné oblasti věštírny. Z kruhové budovy zůstaly jen tři dórské sloupy.

NAHORE VPRAVO Tato malba na řecké váze, Vulkově poháru z 5. století př. Kr., ukazuje kněžskou věštkyňu známou jako Pýthie, jak sedí na své trojnožce před aténským králem Aigeem.

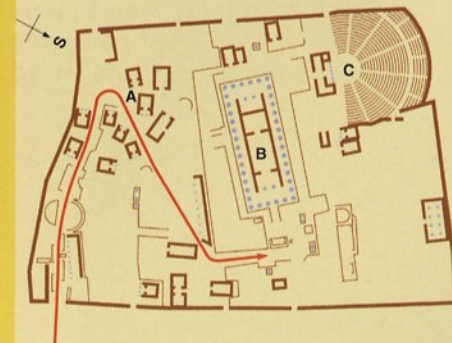

Drží misku a snítka vavřínu a pravděpodobně živkáním jeho listků se uváděla do transu potřebného k tomu, aby jejími ústy promluvil Apollón.

NA PROTĚJŠÍ STRANĚ VLEVO Kámen omphalos, zakulacený kónický kámen označující pupek světa. Smysl vyřezávání není znám. Kámen je dnes v delfském muzeu.

HLAVNÍ SNÍMEK NAHORE Delfská věštírna leží mezi sráznými horami, z jejichž trhliny proudí očistné vody kastalského pramene. Uprostřed je Apollónův chrám, dnes zredukovaný zeměměřeni na pár sloupů; věštkyně sedávala ve vnitřní svatyni chrámu. Nad chrámem bylo divadlo – dodnes dobře dochované – a stadion.

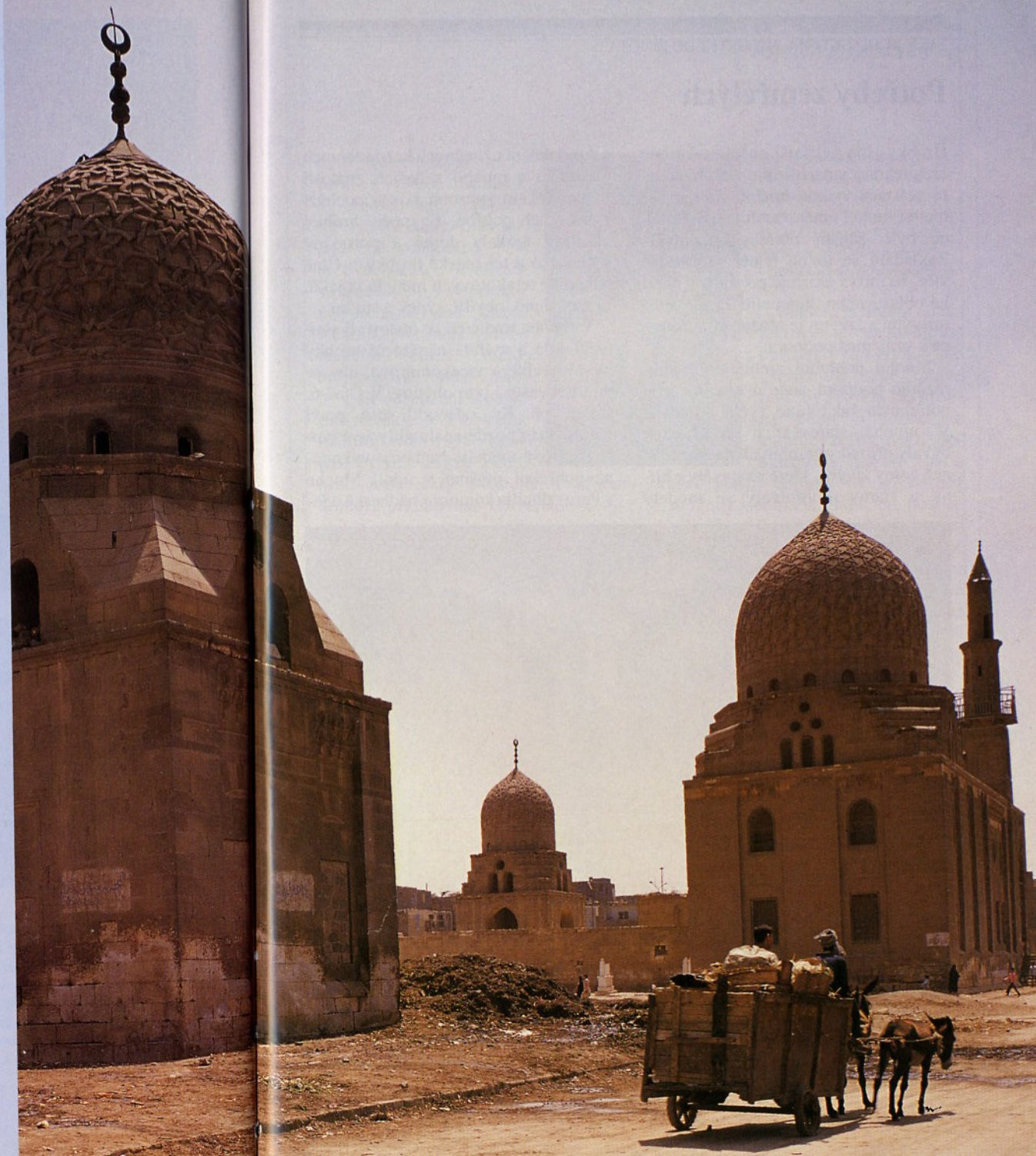
NAHORE Plánek temenu (posvátné oblasti): dlážděná „posvátná cesta“ (vyznačená červeně) se klikatě vinula do kopce a nabízela několik pečlivě naplánovaných výhledů, každý se svou vlastní citovou účinností, přes obětiny, sochy a poklady (A) od mnoha měst na impozantní Apollónův chrám (B). Za ním bylo divadlo (C).

Architektura posmrtného života

Posvátná architektura používá největších materiálních i lidských zdrojů společnosti, aby prostřednictvím kamenické práce a nádherné výzdoby vyjádřila transcendentní a věčné. V tradičních kulturách, kde jsou všechny ostatní budovy malé a skromné, takové vize nesmírnosti a trvalosti ohromují a představují živý protiklad k lidské křehkosti.

Smrtelníci se mohou poněkud podílet na této trvalosti, a dokonce aspirovat na božský statut stavěním hrobek. Zatímco posvátné budovy jsou často utvářeny podle živého lidského těla, hrobka naznačuje, že člověk pokračuje ve své existenci i po smrti, buď v jiném světě, nebo v mysli pozůstalých. Ale i hrobky se nakonec stejně jako chrámy zřítí a zanechají po sobě záhadné ruiny, které budoucí generace pochopí jen zčásti.

„Město mrtvých“ v Káhiře je řada hřbitovů táhnoucí se v délce několika kilometrů. Protože obyvatel Káhiry neustále přibývá, obývají mnoho hrobek a velkých mauzoleí živí osídlenci a obklopují je krámy a stánky jako na nějakém obytném předměstí. Hrobky navštěvují dodnes příbuzní zemřelých a smuteční vycházky se často mění v pikniky.

Potřeby zemřelých

Hrobky jsou nejstarší známou formou architektury a nacházíme v nich některé nejstarší známé umění. Zdá se, že hlavní funkcí raného architekta i umělce bylo zajistit potřeby zesnulých. Zakládalo se to na téměř všeobecné víře, že mrtvý existuje po smrti v nějaké oblasti nebo dimenzi dál a že mezi mrtvými a živými je možná komunikace a vzájemná podpora.

Mnoho pohřební architektury zdůrazňuje podporu, kterou budou mrtví potřebovat od tohoto světa i nadále. V mnoha starověkých civilizacích bývaly příbytky zemřelých nádhernější než domy živých, které se stavěly z hlíny a slámy. Pohřbívaly se modely

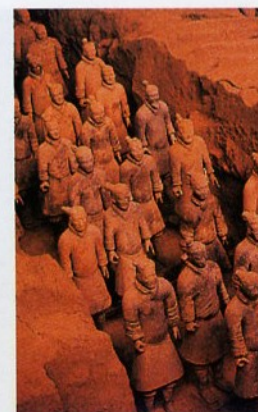
a zpodobnění užitečných každodenních předmětů a mnoho z našich znalostí o starověkém způsobu života pochází z takových pohřbů. Egyptské hrobky obsahují modely domů a potraviny a chanské a tchangské hrobky v Číně jsou plné terakotových modelů vojáků, zvířat, sluhů, obydlí, sýpek a studní.

V mnoha tradicích se obětovali skuteční lidé a zvířata a některé hrobky bývaly velké a vícekomorové, aby se do nich vešly i tyto obětiny. V Číně 6. století př. Kr. odsoudil tuto praxi Konfucius a později nahradily živé tvory papírové modely. Nedávno vykopaná pohřební plošina v údolí Moche v Peru odhalila komoru s nádherně odě-

ným válečnickým knězem v rakvi, zatímco v sousedních rakvích ležely dvě ženy, pravděpodobně konkubíny, pes a dva strážci. Dalšího strážce uložili v samostatné komoře nad nimi. Několik průvodců válečnického kněze mělo amputované nohy, jako by byli odsouzeni sloužit mu navěky. V Pazyryku na Sibíři roku 1993 vykopali z trvale zmrzlé půdy hrob ženy starý 2400 let. Pohřební komora orientovaná od západu k východu připomínala podzemní srub; žena byla pochována v rakvi s jídlem vedle sebe. Komora byla zastřešena, a než byla hrobka zasypána, bylo dolů spuštěno několik koní v pěkných postrojích. V této polokočovně společnosti byla hrobka jedinou trvalou budovou, ve které se zmrzlý čas.

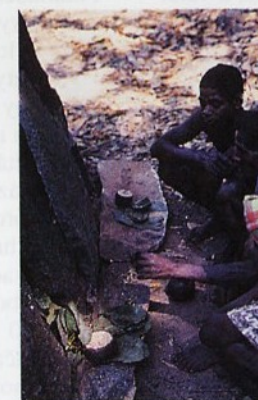
MEGALITY PRO MRTVÉ

Vztyčený kámen je snad nejprostší formou pohřební architektury, ale jeho význam může být různý. Indičtí Sórové používají architektury k vyjádření kontinuity rodové linie. Hlavní sloup domu symbolizuje článek spojující předky s potomky a u jeho úpatí se přinášejí oběti. Hned po kremaci se popel zakryje doškovou střešou na napodobeninách domovních sloupů. Lidé se bojí přiblížit se k tomuto dočasnému příbytku, protože nebožtík je ještě

Více než 5000 terakotových bojovníků v životní velikosti, ani jeden podobný druhému, bylo pohřbeno v blízkosti hrobky císaře Š' Chuang-tiho (asi 259–210 př. Kr.) v čínském Si-anu. Vojsko připravené k boji je obráceno tvářmi k východu, odkud přicházeli nepřátelé.

Účelem pohřební architektury je uspokojovat potřeby mrtvých, ale uspokojuje také citové potřeby živých. Do hrobky nebo pomníku lze zabudovat fotografii, posmrtnou masku nebo kadeř vlasů. Hrobky bývají rovněž ozdobeny sochami plačících postav. V římském Egyptě to vedlo k tradici vytvářet realistické portréty malované na dřevě. Ve středověké Evropě ustoupily voskové sochy zemřelých skloněným kamenným skulpturám na náhrobcích, které dávaly pomíjivé lidské osobě trvalou architektonickou podobu.

Než vztyčí megalit, připraví na něm pozůstalí zemřelému jidlo.

nebezpečným duchem.

Zesnulý se stane plným předkem teprve po řadě obřadů, které zahájí „zasazení“ vztyčeného pamětního kamene mezi rodovou skupinu stojících kamenů. U něho napojí zemřelého vínem a krví obětovaného buvola a na oplátku dají jméno zesnulého novorozenému dítěti. Kámen je souhrnem potřeb mrtvého v celém rozsahu: buvol není jen potravou, ale poslouží také k orbě v podsvětí. Buvol i kámen jsou někdy pomazáni a oslovováni, jako by byli mrtvou osobou.

Egyptské hrobky byly často bohatě zdobeny výjevy z každodenního života. Malby v sále hrobové kaple Chetyho, guvernéra provincie Oryx v egyptském Bení Hasanu (asi 2050 př. Kr.), zahrnují lovecké scény a na zadní stěně i ojedinělé obrázky zápasících mužů.

Hrobky zemřelých

Množství práce potřebné k vybudování tří mohutných pyramid v Gíze přesahuje všechny představy, a přece byly postaveny za méně než jedno století (asi 2690–2600 př. Kr.), možná jako politické gesto.

V mnoha tradicích se pohlíželo na posvátné budovy jako na pomoc zemřelému ke spáse nebo znovuzrození. Tak se často kombinuje hrobka s chrámem – v londýnském Westminster Abbey se pohřbívají panovníci a velcí básníci a muslimské hrobky v Indii mívají často zabudován do západní zdi hlavní síně *mihráb* (modlitební výklenek) jako v mešitě.

Tvar hrobky může vyjadřovat víru ve znovuzrození, jako je tomu u megalitického chodbového hrobu (viz str. 85). Sarkofág, schrána pro tělo, připomíná někdy lůno a celý vesmír. Ke zdůraznění takového kosmického významu mívaly egyptské rakve často namalován na vnitřní straně víka obraz bohyně oblohy Nút. Ve středoamerické architektuře měl sarkofág mayského krále Pacala ze 7. století tvar dělohy. Pyramidální Chrám nápisů, pod nímž je umístěna Pacalova hrobka, odráží

mayskou představu o kosmu devíti vnějšími terasami, symboly devíti vrstev podsvětí, a třinácti vnitřními vrstvami, jež odpovídají třinácti úrovním nebes.

Podkladem velké části hrobové architektury je víra v pokračující moc mrtvého člověka i jeho potřeb. Křesťanské svatyně obsahují často sochařské podoby svatých a nabalzámované tělo svěťce může být dokonce zabudováno do oltáře.

K nejokázalejším hrobkám, jaké kdy byly vytvořeny, patří egyptské pyramidy. Rané hrobky byly jámy v zemi; jakákoli nadstavba nad zemí zmizela. Od období První dynastie (asi 3600–2800 př. Kr.) se tato podzemní komora začala pokrývat dlouhou, nízkou plošinou z hlíněných cihel, dnes zvanou mastaba. Mnoho jich najdeme v Sakkáře, nekropoli Memfis, která je rovněž místem s nejlépe dochovanou

ukázkou další fáze vývoje, stupňovitě pyramidy Džoserovy (viz str. 22). Největší „pravé“ pyramidy jsou stavby, které postavili v Gíze v období Čtvrté dynastie (asi 2625–2585 př. Kr.) faraoni Chufu, Chafre a Menkar (Cheops, Chefren a Mycerinos). Chufuova Velká pyramida, ústřední bod obrovského pohřebního komplexu, se zvedala do výše 147 metrů. Pyramidy byly po pohřbu zapečetěny a mrtvý faraon se uctíval v chrámu na úpatí pyramidy. Nablízku byly mastabové hrobky dalších členů královské rodiny a dvořanů, někdy uspořádané do řad jako ulice.

KATAKOMBY

Největší síť katakomb ve středomošské oblasti tvoří křesťanská pohřebiště vyhloubená v sopečném tufu pod Římem. Jsou to bludiště podzemních galerií na mnoha úrovních, lemovaných řadami hranatých výklenků, v nichž ležela těla zahalená do rubášů a obalená vápnem. Občasné větší výklenky sloužily jako rodinné hrobky.

Nejstarší katakomby pocházejí z 2. století po Kr. Ačkoli pronásledování křesťanů pokračovalo až do 4. století, zdá se, že se pohanští Římané vyhýbali jejich znesvěcování, i když jejich umístění bylo známo. Novodobý výzkum katakomb začal v 16. století a při hloubení základů budov a tratí podzemní dráhy se občas nacházejí další.

Ačkoli pyramidy zůstávají záhadou, je jasné, že spojují představy o trvalosti a znovuzrození s použitím astronomie ve službách božských králů. Stejně jako u egyptské malby je pojetí pyramid dvojrozměrné a budova byla plánována pro pohled ze strany. Nad svou čtvercovou základnou vyvolává dojem vzestupu i sestupu, zužování i rozpínání. Vzpíná se vzhůru k obloze jako schodiště, zatímco paprsky slunečního světla se řinou z vrcholku dolů na zem.

Mumifikované tělo krále se uchovávalo ve vnitřní komoře. Nedaleko pyramid byly jámy k uložení lodě.

Potřebu uchovat tělo motivovalo křesťanské očekávání tělesného vzkříšení při Posledním soudu. Katakomb se používalo také k tajným schůzkám k modlitbám, pamětním bohoslužbám a eucharistické oslavě. O těla nebožtíků pečovali

příbuzní, zatímco o těla světců a mučedníků se s obzvláštní péčí starala obec. Malovaná výzdoba zobrazuje často vzkříšení Lazara a jeden z mnoha nápisů konstatuje: „V této tmě je světlo, v těchto hrobkách je hudba.“

Galerie v první poschodí Priscillyny katakomby, ukazující řady výklenků ve formě paland, kam se ukládala zahalená těla.

Věřilo se, že král cestuje do podsvětí na člunu a jako bůh slunce se znovu narodí. Doklady naznačují také náboženství orientované na cykly mizení a opětného vycházení hvězd. Úzké šachty vedoucí v Chufuově Velké pyramidě z pohřební komory v přesných úhlech ven, jsou zaměřeny ke hvězdám pásu Orionu, jež byly spjaty s bohem Osirisem, který byl zavražděn a znovu se zrodil.

Samostatně stojící hrobky se někdy stavějí jako miniaturní repliky chrámů

nebo kostelů. Na Západě je od průmyslové revoluce pohřeb stále světější záležitostí. Problém, kde pohřbívat nové masy městského obyvatelstva, vedl v roce 1829 k návrhu postavit pro londýnské nebožtíky pyramidu, která by byla čtyřnásobně vyšší než katedrála sv. Pavla a do níž by se vešlo deset milio-

nů rakví. Pyramida postavena nebyla, ale potřeba většího prostoru vedla spolu s novými myšlenkami o hygieně koncem 19. století k vytváření předměstských hřbitovů jen s malou připojenou kaplí. Dnes nahrazují většinou tyto hřbitovy ještě kompaktnější a hygieničtější krematoria – minimalistický přístup k pohřební architektuře, v mnoha kulturách od raných dob lovců a sběračů potravy nevidaný.

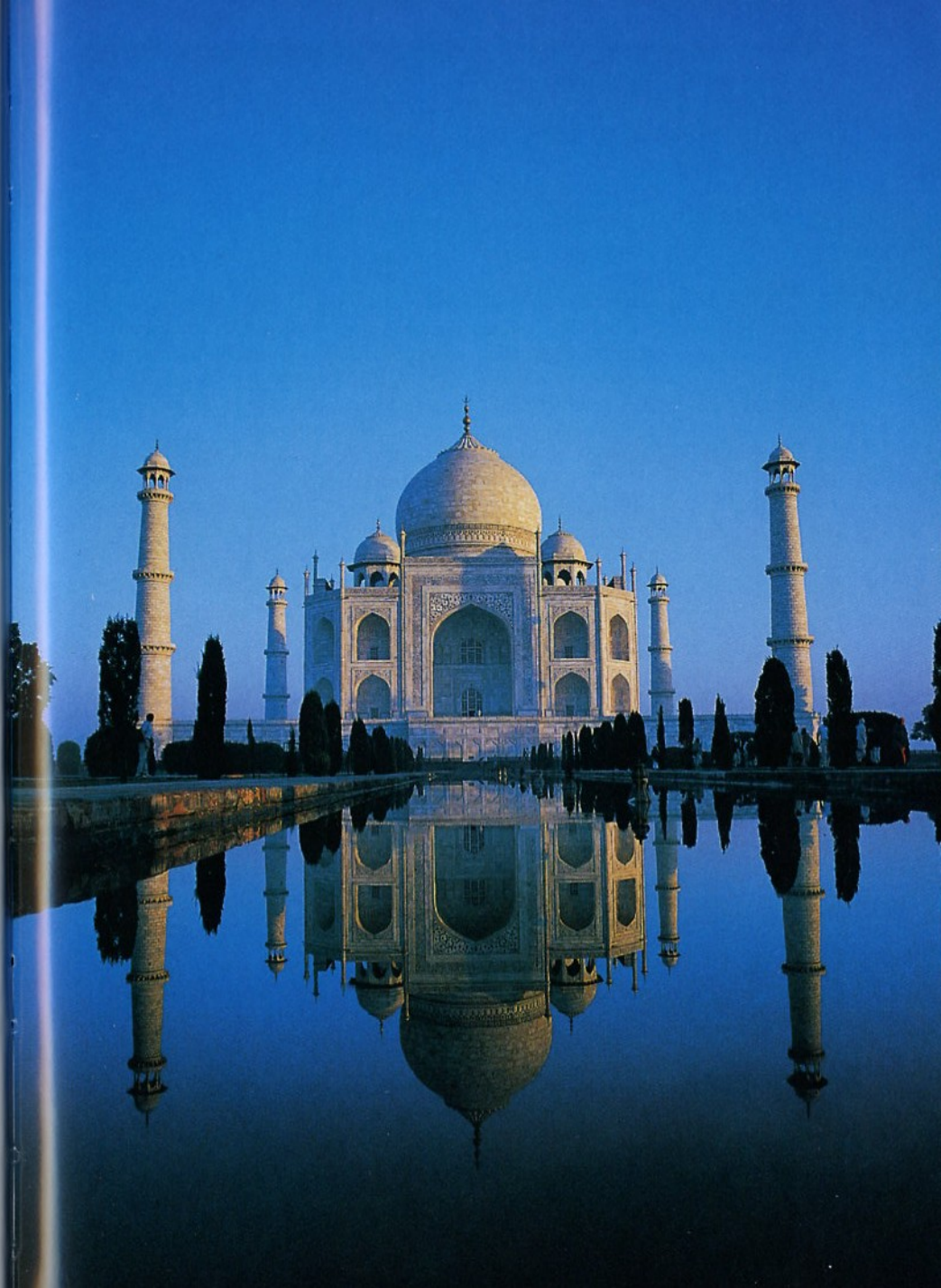
MUSLIMSKÉ HROBKY V INDII

Muslimská hrobka, vyvíjející se od 13. století, byla v Indii novým typem stavby. Hinduisté sypali zpravidla popel do posvátných řek a raný islám zakazoval stavět hrobky. Muslimské královské hrobky byly umísťovány do okázalých budov obklopených nádhernými, upravenými zahradami. Po jižních předměstích Dillí jsou rozesety větší i menší kopule různých dynastií v rozličných stylech. Četné královské hrobky se zvedají i kolem Gólkóndy nedaleko Haidarábádu v jižní Indii. Základny tam byly zúženy, což dodávalo kopulím podobu bublin, s druhým, nižším stropem v hlavní komoře. Dnes je skalisky posetá krajina prakticky opuštěná.

Hlavní komora (*huzra* či *ástána*) připomínala ve své nejpropracovanější podobě modlitebnu mešity. Byla vyzdvížena na mohutnou plošinu a uprostřed podlahy nesla kamenný kenotaf, zatímco tělo bylo umístěno v kryptě (*makbaře* či *tahcháně*) dole. Tádžmahal (1632–54) na řece Jamuně u Agry postavil císař Šáhdžahán pro svou nejmilejší manželku Ardžuand Bánu Bégam (Mumtázmahal) a je to stavba považovaná za nejdokonalejší muslimskou hrobku.

Hlavní síň má čtvercový půdorys a šířka budovy se rovná její výšce. Výška průčelí je rovna výšce kopule, která se vzdouvá na kruhovém bubnu jako bublina a je korunována křížovou kytkou. Dojem absolutního klidu vyvolaný dokonalými proporcemi ještě zesiluje symetrie okolních budov a zahrad. Islámská architektura v Indii nahrazovala zpravidla leštěné dlaždice fránských předloh jinými materiály, například mramorem a červeným pískovcem. Tádžmahal je pokryt bílým mramorem, který nabývá podle denní doby různé světlé odstíny a někdy vypadá průsvitný jako perla. Pro sebe plánoval Šáhdžahán podobnou hrobku z černého mramoru za řekou, ale k jejímu postavení nikdy nedošlo a císaře pochovali po boku jeho milované choti.

Dokonalou symetrii Tádžmahalu zesiluje jeho odraz v nehybném jezírku.

Muslimský náhrobek z tureckého Istanbulu ve formě turbanu. Podobné skulptury naznačují statut zesnulého.

Torajské skalní hrobky, Indonésie

U Torajů na Sula-wesi v Indonésii se musí konat řada složitých obřadů, než se nebožtík může stát dobrotivým předkem ochra-

ňujícím úrodu rýže. I když jsou dnes Torajové převážně křesťany, tradiční pohřby zůstávají obvyklým zvykem.

Mrtvolu pečlivě obléknou a zemělélému obětují posvěceného buvola. Za každého, kdo zemře, se vztyčí menhir (vertikální kámen), který se přidá k ostatním menhirům nahromaděným za celé generace; kameny tvoří řady nebo kruhy připomínající prastaré megality severozápadní Evropy. Tělo se chová blízko menhi-

rů ve „věži mrtvol“, postavené ze dřeva a bambusu ve formě torajského domu se sedlovitou střechou a vysoko zdviženými konci štítů. Věž mrtvol se staví v několika úrovních a mrtvolu položí do prvního podlaží. Zádušní kněz a jeho ženské pomocnice sedí při pohřebních obřadech o patro výš. Před věží se konají rituální tance.

Potom se mrtvola pohřbí do rodinné hrobky vytesané ve skalní stěně. Tyto komory mají čtvercové vchody uzavřené dřevěnými dveřmi a vystupuje se k nim po bambusových žebřících. Hrobky tesají specialisté. Rodina umístí před hrobku sochu zesnulého zvanou *tau-tau* a ta se potom opírá spolu s ostatními *tau-tau* o zábradlí a dohlíží na rýžová pole, táhnoucí se do dálky.

VLEVO Mrtvola se na místo pohřbu dopravuje na márách, které stejně jako věž mrtvol silně a záměrně připomínají styl torajského domu. Máry jsou neobyčejně velké a těžké; zpravidla je musí nést až 40 mužů.

NAHORE Pohřební průvod před tradičními torajskými domy. Ženy nesou dary pro

rodinu zesnulého. Výměna darů o pohřbech vytváří nekonečné cykly společenských závazků a tím posiluje kontinuitu tradičních zvyků i mezi křesťany. Pohřební hostina trvá často mnoho dní a je to nákladná záležitost, které se účastní nejednou i stovky lidí. V průběhu pohřebních obřadů se obětuje mnoho zvířat, aby jejich duše doprovodily nebožtíka do příštího života.

NAHORE Mrtvola se nakonec pohřbí v komoře vytesané do svislé skalní stěny. Komory uzavírají dřevěné dveře, někdy zdobně vyřezávané nebo pomalované; když je mrtvola pohřbena, pověsí se často majetek zesnulého na dveře. Tyto pohřební komory jsou rodinné hrobky a jejich vytesání do skály – považované za nezdravou práci – může trvat celé týdny i měsíce. Bambusový žebř, po němž se vystupuje k hrobkám, se později odstraní. O hrobce se hovoří jako o „domu, z něhož nestoupá kouř“. Torajská kosmologie spojuje stoupající kouř s východem a s blahodárnými obřady plodnosti, kdežto

klešající kouř je spjat se západem a s nedávno zemřelými.

NAHORE Socha čili tau-tau skoro v životní velikosti se umístí nedaleko pohřební komory; na místě ji udržuje dřevěné nebo kamenné zábradlí. Tau-tau představuje zemřelého a krmit se oběti potravin a betelových oříšků.

Veřejné pomníky

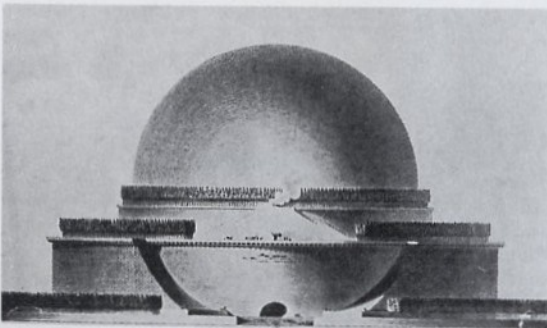
V netrvalém světě nevyjadřuje žádný druh stavby starost o trvalost cílevědoměji než veřejný památník. Architektonicky je zpravidla prostý a bývá navržen tak, aby byl nápadný už z dálky. Většinou nebývají takové památníky pojaty jako vnitřní prostor, nýbrž jako skulptury pro pohled zvenčí.

Mnoho památníků se prakticky rovná speciální formě hrobky ztělesňující společné ideály a hodnoty. Zatímco starověké památníky často potvrzují regenerativní moc smrti králů, hrdinů a bohů (viz str. 148–51), válečný památník 20. století otvírá na smrt prostého člověka velmi odlišný pohled. Dřívější náboženské pomníky, které stávaly v západní Evropě uprostřed téměř každé vesnice, byly od první světové války nahrazeny veřejnými, na nichž jsou uvedena jména, hodnosti a data všech místních občanů, kteří padli. Výsledný efekt je prakticky stej-

KOSMICKÁ GEOMETRIE A ARCHITEKTURA

Snaha o geometrickou dokonalost může být někdy tak silná, že dožene architekturu až po samou její mez. Řecký filozof

Pythagoras (asi 560–480 př. Kr.) vytvořil teorii o harmonii sfér a přisoudil číslům mystický význam. Jeho náhrobek objevený v 1. století Ciceronem se skládal z dokonalé koule balancující na špičce kuželu.

Součástí obrovského kanadského památníku první světové války ve francouzském Vimy je sochařský náhrobek.

Za Francouzské revoluce se objevilo mnoho fantastických návrhů na pomník Isaaka Newtona, který zemřel roku 1727. Čerpaly – všechny nepostavené – ze soudobého okouzlení tvarem koule, v němž se spatřovalo zobrazení rovnosti i věčnosti. Návrh Étienne-Louise Boulléa se skládal z obrovské koule obsahující jen sarkofág pod klenbou s drobnými hvězdicovými otvory pro světlo.

Boullého návrh na Newtonův kenotaf (1784) počítal s velkými rozměry – pás kolem je posázen stromy.

ný, jako by šlo o nový kult předků. Ve Francii navázal válečný památník skoro úplně na roli kostelního oltáře věnovaného duším v očistci a v odkřesťanštěných společnostech je to teď jediná architektura s pravidelným kultem. Zatímco venkovské pomníky používaly studnu, kříž a Pannu Marii, válečný památník zavedl pohanské formy jako menhir, obelisk a pyramidu. Tyto formy jsou ozvěnou pamětního kamene starořeckého vojáka, ale současně ztělesňují mocný křesťanský symbol, kde roli mučedníka převzal trpící voják.

Na rozdíl od mnoha posvátných budov nejsou válečné pomníky 20. století příjemnými místy k zamyšlení nad cyklem života a smrti nebo dokonalosti božského. Všechny od prostého venkovského pomníku až po složitý, monumentální komplex zdůrazňují zkázu a mrhání, které přináší válka. V jiných případech oslavují památníky politický systém vítězů. Na kopcích kolem měst bývalého Sovětského svazu stojí četné obrovské okřídlené ženské postavy s meči a věnci v rukou, částečně aby oplakávaly smrt milionů, ale také aby ujišťovaly o nadřazenosti komunismu nad fašismem. Podobné pomníky v západní Evropě a Severní Americe glorifikují demokracii.

Některé válečné památníky jsou postaveny ze samotných materiálů zkázy; vytvářejí zdobná zábradlí z nábojnic, nebo použijí i ponorku, jako je tomu v Kielu v Německu. Před centrální budovou Spojených národů v New Yorku stojí památník k ukončení studené války, zhotovený ze sovětských a amerických raket – „na památku“ obávané války, k níž nikdy nedošlo.

ODSTRANITELNÉ PAMÁTNÍKY

Památník nemusí být trvalý. Samotným procesem svého zničení může vyjadřovat také přechodnost, a tedy kontinuitu. Vikingové umístili tělo významné osoby na loď, tu zapálili a odlačili na moře. Členové thajské královské rodiny jsou pohřbeni žehem na obrovské dřevěné hranici, postavené ve vrstvách koncentrických teras představujících horu Méru. Popel je významným ostatkem k potvrzení duchovní a politické legitimacy dalšího krále. Nespálené spodní vrstvy hranice, které už splnily svůj účel, se zlikvidují.

Pohřební monument matky thajského krále, která zemřela roku 1995. Rakev je vidět uprostřed. Když ji thajský lid prokázal poslední poctu, byla stavba zapálena.

Vzdorování času: posmrtný život monumentů

Staré monumenty bývají často dalšími generacemi nepochopeny, zanedbány nebo znesvěceny. Přesto může zůstat pocit posvátnosti a moci zachován a budovy bývají adaptovány, aby vyhovovaly potřebám nové teologie nebo víry. Někdy k tomu dojde s minimem architektonických úprav, jako v případě římského Pantheonu (viz str. 122–3). Jindy jsou změny podstatné, jako když uprostřed pohanského kamenného kruhu v Avebury (viz str. 86–7) postavili kostel, nebo když v Mexico City zřídili katedrálu a ústřední náměstí na místě, kde stávalo 25 chrámů posvátné aztécké ohrady v Tenochtitlánu. Posvátnost může být také vnímána jako

kumulativní. Místo v Jeruzalémě, kde dnes stojí muslimská svatyně Skalní dóm, bylo místem Adamova hrobu, Abrahamova obětování Izáka, Šalomounova chrámu a Muhammadova vystoupení k Alláhovi.

Ke znovupoužití posvátné budovy vybízí také práce a materiál do ní investovaný. Athénin chrám v sicilských Syrakusách, postavený v 5. století př. Kr., přeměnili v 7. století po Kr. v křesťanskou katedrálu. Změny řeckého chrámu jako exteriérové skulptury v katedrálu jako interiérový prostor se dosáhlo tím, že chrám obrátili naruby (viz protější stranu).

Budovy, které ztratily své věřící,

CÓRDOBSKÁ KATEDRÁLA

Katedrála v Córdobě v jižním Španělsku byla původně pohanským chrámem

římského boha Iana a pokřesťanštění Vizigóti ji zasvětili svatému Vincenci. Maurský panovník Abdarrahmán nahradil roku 785 kostel mešitou a na konci

chrámové loď umístil mihráb. Mešita s jedinečným lesem sloupů se nakonec stala po Ka'bě v Mekce (viz str. 80–1) v muslimském světě největší. Křesťanský král Ferdinand III. nechal roku 1236 budovu znovu vysvětit a zasvětil ji Nanebevzetí Panny Marie. Roku 1523 zbořilo místní kněžstvo střední část modlitební síně mešity, aby uvolnila místo katedrále, která se dnes tyčí nad nízkou střešou. Španělský císař Karel V. později trpce litoval této proměny a prohlásil: „Co tady děláte, lze nalézt kdekoli, ale co jste měli předtím, neexistuje nikde.“ Dnes se v této posvátné budově, jedné z nejúžasnějších a nejsložitějších na světě, spojuje římský, vizigótský, maurský i barokní sloh.

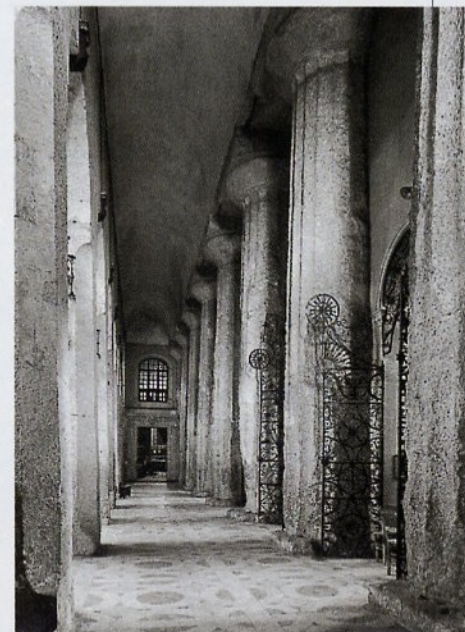
Córdobská sloupová síň, část původní mešity.

Syrakuská katedrála na Sicílii, dřívější Athénin chrám. Pevnou zeď původní vnitřní komory probourali a nahradili arkádou, jež vytvořila

nenaleznou vždy nové posvátné použití. Z opuštěných kostelů se stávají domovy, vesnické sály a biografy – dokonce i továrny. Kostely jsou znesvěceny, ale mnoho posvátných budov nad časem zvítězí. Egyptské a mayské chrámy přežily, i když jejich civilizace zanikly, a teď vydávají svědectví o náboženství, které už dnes nikdo plně nechápe.

Vyjádrít pevným stavebním materiálem božskost je úžasný výkon lidské tvořivosti. Kontinuita symboliky a plánu v každé architektonické tradici je důkazem snahy uchovat duchovní hodnoty. Ale zříceniny mnoha civilizací dosvědčují zánik všech specifických

chrámovou loď (vlevo), a prostory mezi sloupy vnějšího peristylu vyplnili a vytvořili tak pevnou vnější zeď (vpravo).

náboženství a hodnot, konec všech vybudovaných prezentací věčnosti. Budova dává viditelnou a hmatatelnou podobu božskému, načas je podrží a opět je ztratí. Myšlenku mohou převzít jiné tradice, ale v odlišné formě. Od té doby, co Pythagorovu hrobku našel Cicero (viz str. 154), opět zmizela; ale kosmická geografie, kterou vyjadřovala, žije dál jako základ matematiky a harmonie a stále znovu se vynořuje v různých tradicích posvátné architektury.

NA DALŠÍCH STRANÁCH Budovy chrámu v kambodžském Angkor Vat u z 12. století, hroučící se věkem, postupně obrůstají dusivé kořeny fikovnicků.

Dokumenty, odkazy

Techniky stavění

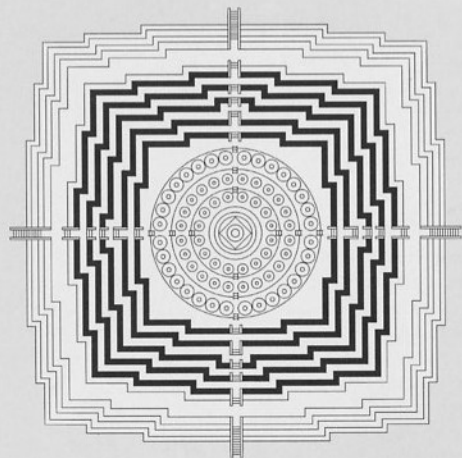
Až do doby před několika stoletími měly téměř všechny velké budovy posvátnou nebo královskou funkci či účel. Soustředit bohatství a pracovní síly potřebné pro stavbu vyžadovalo autoritu státu a jeho božského krále. Ve starých civilizacích nebyly kategorie světského a posvátného, chrámu a paláce tak výrazně odlišeny jako dnes na Západě. Techniky posvátné architektury byly technikami jakékoli architektury velkých rozměrů a hlavní technickou výzvou představoval zápas o dosažení velikosti a výšky proti síle zemské přitažlivosti.

Posvátná architektura vyjadřuje materiální formou ideje božskosti, takže každý aspekt slohu a struktury má tendenci být silně prodchnut teologickým významem. Ale stavbu zatěžuje omezení techniky a materiálu – jak je vidět na západoafrických „mraveništních“ mešitách, které se budují z hlíny (viz str. 97). Snad právě proto vnuká mnoho slohů nejen dojem úspěšného zdolání výšky, ale také pocit úsilí až po samé hranice lidských možností, skrytého za takovým výkonem. Nezdědka architekti přecenili své síly a jejich věže se zhroutily.

Stylový vývoj budov je neodlučný od technického vývoje. Například kopule je podepřena způsobem, který odráží integraci místních stylů a technologie. Tam, kde neexistují žádné inženýrské modely ani počítačové simulace síly a tlaku, slouží každá předchozí budova jako vzor pro další a je východiskem pro menší úpravy a přizpůsobování místním podmínkám a materiálům. Styl však může zaostávat za technologií: co bylo v zastaralé technologii strukturální nezbytností, přežívá často v nové technologii jako prvek výzdoby. Mraveništní tvar hliněné mešity se uchovává v mešitách z cementu právě tak, jako reprodukovali řečtí architekti v triglyfu chrámu z kamene i nadále konce dřevěných trámů.

NA PROTEJŠÍ STRANĚ Arkáda katedrály St-Etienne v Bourges ve Francii (12.–13. století) s typickými gotickými okny z barevného skla a diagonálními žebry (viz str. 168).

PLÁNOVÁNÍ A PROŽÍVÁNÍ POSVÁTNE BUDOVY

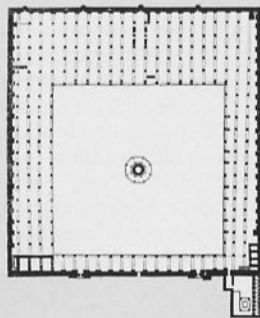
VLEVO Půdorys buddhistického chrámu v Borobuduru na Jávě. V bokorysu (viz str. 24–5) připomíná vesmírnou horu. Půdorys však odhalí, že základ stavby tvoří mandala. Jak se návštěvník pohybuje vzhůru k vrcholu, pohybuje se i z vnějšího okraje kosmu do jeho středu.

Půdorys představuje budovu v horizontální rovině a ukazuje její body dotyku s půdou, na níž stojí. Odtud se musí hmota budovy vzepnout vzhůru proti silám zemské přitažlivosti. V posvátné architektuře je půdorys pohledem božího oka a bohové jsou skutečně často nazýváni architekty, jako by byl vesmír obrovská budova. Některé půdorysy, například *mandala* (viz str. 12–3), se pojmají, jako by reprodukovaly tvar vesmíru.

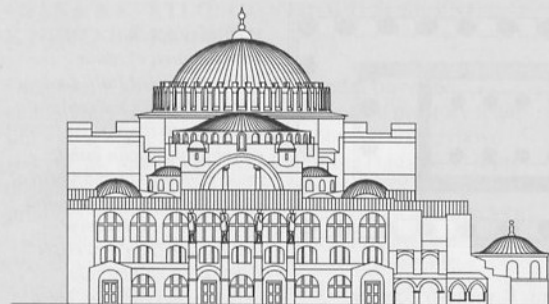
Půdorys je však jen dvojrozměrný. Třetí rozměr – výšku – naznačuje bokorys a průřez. Bokorys ukazuje vnější průčelí z jediného bodu pohledu, kdežto průřez se projevává interiérem budovy, aby ukázal sekvenci a proporce místností v jejím nitru. Jak dosvědčují velmi rozdílné rekonstrukce archeologů v případech, kdy z budovy nepřežilo nic než základy, může mít půdorys mnoho alternativních bokorysů.

Půdorys, bokorys a průřez jsou spojeny se zrakem, ale především jsou to představy. Plný zážitek z posvátné budovy se obrací na všechny smysly, jak ji člověk obchází, prochází řadou místností, chodeb, nádvoří a síní, nebo sledem světlých a temných prostor až nahoru do kopule nebo dolů do krypty. Pocit volnosti nebo stísněnosti mohou zvyšovat pachy, dotek kamene či ozvěna kroků i vzdálená hudba.

A tak i když je budova nehybná, je třeba ji prožívat

NAHOŘE Půdorys 'Amrovy mešity ve Staré Káhiře v Egyptě. Zatímco mandala (nahore vlevo) reprodukuje úplnost vesmíru a udržuje střed v sobě, zde leží střed světa daleko mimo mešitu. Tečka uprostřed je jen fontána a smysl půdorysu lze vyložit, jen když pochopíme teologii skrytou za ním.

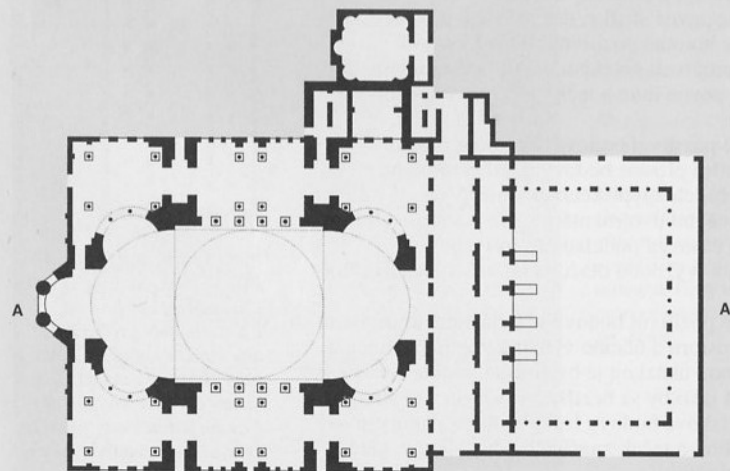
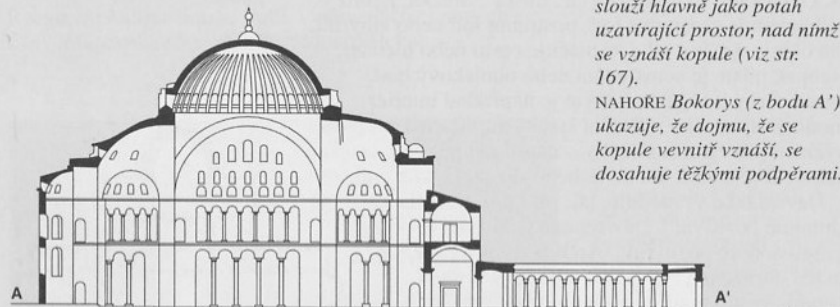

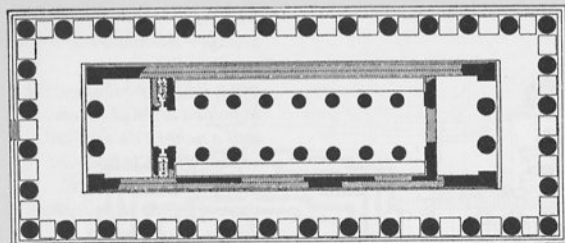
Byzantský chrám Hagia Sophia v Istanbulu (viz též str. 9).

DOLE Půdorys odhaluje, jak je pohled tažen chrámovou lodí a nahoru do ústřední kopule, i když je budova skoro čtvercová. Vnější vzepětí kopule je podepřeno dvěma polokopulemi.

UPROSTŘED Z průřezu (provedeného po linii A-A' na půdorysu) je vidět, jak plánu vévodí kopule. Nižší zdi slouží hlavně jako potah uzavírající prostor, nad nímž se vznášejí kopule (viz str. 167).

NAHOŘE Bokorys (z bodu A') ukazuje, že dojmů, že se kopule vevnitř vznášejí, se dosahuje těžkými podpěrami.

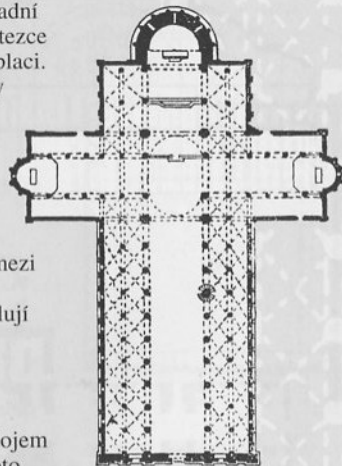
Půdorys řeckého Poseidonova chrámu v Paestu v jižní Itálii (asi 475–450 př. Kr.). Protáhlá ústřední síň (naos) obsahovala sochu boha; malé komory vlevo a vpravo jsou vstupní síň a pokladna. Celou ústřední budovu (sekos) obklopuje peristyl z dórských sloupů jako perforovaná zástěna, která už zdaleka vábí pohled dovnitř.

v čase a svým vlastním pohybem. K tomuto pohybu dochází dvojitým druhem prostoru; historik architektury J. G. Davies jim říká „stezky“ a „místa“. Stezka, jejímž příkladem je chrámová loď, postranní loď nebo labyrint, má okraje, směr a cíl a naznačuje cestu nebo hledání. Naopak místo je soustředění nebo ohniskový bod, bezsměrný bod klidu, jakým je například interiér modlitebny mešity. Střídání stezek a místa má základní význam pro rytmus budovy – například pohyb po stezce může přivést věřícího do tichého středu ke kontemplaci.

Davies také vysvětluje, jak jsou posvátné budovy „hmotně pozitivní“, „povrchově pozitivní“ a „prostorově pozitivní“. Architektonické tradice se liší důrazem na to či ono a budovy mohou kombinovat hmotu, povrch a prostor mnoha způsoby. Budova zdůrazňující hmotu má sochařské kvality, jako řecký chrám, v němž jsou důležité spíše pevné složky, než prázdné prostory mezi nimi. Taková hmotně pozitivní budova vyzývá, abychom ji prožívali dotekem, a její podstatu odhalují na půdorysu pevné linie a tečky představující zdi a sloupy.

Povrchově pozitivní budova akcentuje plochy svazující vnitřní prostor budovy, jako je tomu na pevných průčelích egyptského chrámu. Výsledný dojem může být poněkud dvojrozměrný, ale povrchy tohoto druhu slouží často za podklad pro vysoce propracovanou výzdobu dlaždicemi nebo sochařskými reliéfy.

Prostorově pozitivní budova se zvláštním způsobem zmocňuje prostoru a účinně využívá všech tří dimenzí. Snad vrcholnou ukázkou je byzantská kopule (viz str. 166-7), která jako by se beztlížně vznášela nad síní pod ní. Podstatu takové budovy lze odhalit na půdorysu – ani ne tak z linií a teček značících zdi a sloupy, jako z mezer mezi nimi.

Půdorys katedrály v italské Pise ve tvaru latinského kříže. Chrámovou loď protíná v pravém úhlu příčná loď, aby vznikl symbol Kristova kříže. Protože ramena zjevně nikam dál nevedou, zesilují význam jediné cesty vpřed ke svatyni na východním konci (nahoře).

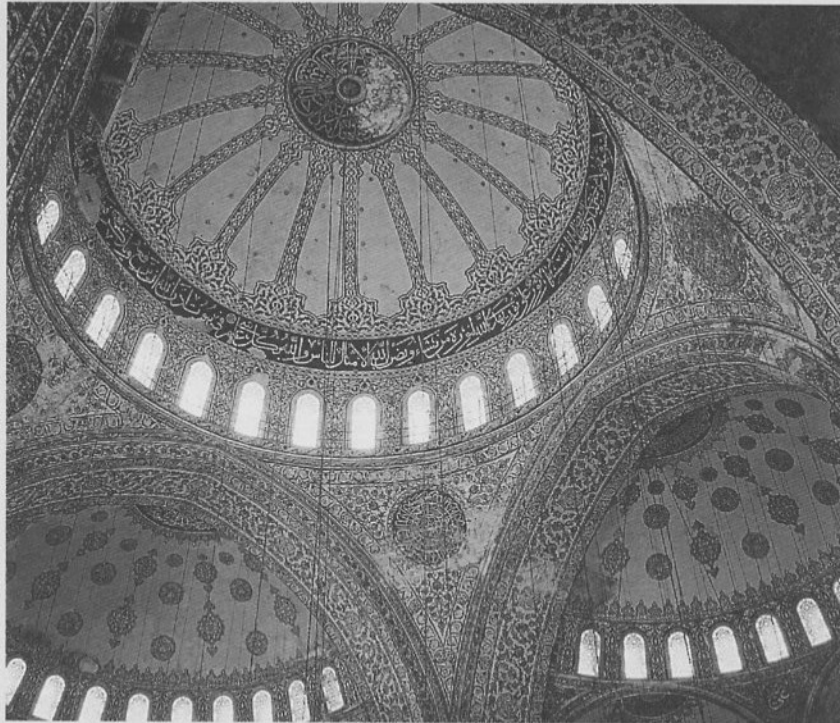
VÝŠKA A SVĚTLO: OD STROPU JESKYNĚ K NEBESKÉ KLENBĚ

Opakujícím se tématem monumentální posvátné architektury je úsilí vytvořit velké vnitřní prostory a dát jim výšku – aby vzniklo cosi podobného archetypové jeskyni, ale aby to sahalo až k obloze. Tradičně se toho dosahovalo na základě dvou hlavních technických principů, které můžeme nazvat statickým a dynamickým.

Statický je založen na překladu, architrávu a konzole (viz slovníček). Tato technika, používající stojek a příčných trámů, je nejjednodušší a také ve všech tradicích nejstarší, zejména tam, kde byl dostatek dříví na trámy. Nacházíme ji v Egyptě doby faraonů, v antickém Řecku, v předmuslimské Indii, v dřevěných chrámech Číny a Japonska i ve většině středoamerického

Polokruhové románské oblouky opatřené ve Vézelay ve Francii z 12. století. Románský sloh nahradil dřívější dřevěné stropy kamennými klenbami. Měly dodat stavbě komplexnější dojem, neboť oblouky nad chrámovou lodí narušovaly příliš rychlý pohyb oka ke svatyni a oblouky po stranách umožňovaly stavět arkýře, vedoucí do postranních lodí. Čtyři oblouky svírající pravý úhel klenbou (průsečíkem dvou kleneb). Výšku románského oblouku na jeho podpírných sloupech omezoval poloměr oblouku na rozdíl od pozdějšího gotického oblouku, který už nebyl omezen geometrií kruhu (viz str. 168).

stavitelství. V nejprostším trámovém systému, v sestavě stojek a trámů, jsou horizontální trámy s tlakem směřujícím dolů udržovány na svém místě vertikálním vzepětím stojek či sloupů. Veškerá architektura se sloupy se zakládá na této technice, nebo ji napodobuje. Sířka vnitřního prostoru je omezena, protože trám nelze protáhnout daleko bez opory dalšího sloupu.

Dynamická technika využívá principu tlaku a protitlaku založených na oblouku, klenbě nebo kopuli. Používalo se jí někdy tam, kde nebylo k dispozici dříví, například u iglů v arktické oblasti nebo v případě budov z hlíněných cihel ve staré Mezopotámii. Kamenný oblouk a kopule ve velkém měřítku vznikly však v helénském (pozdně řeckém) a římském období, odkud se rozšířily do většiny křesťanských a islámských oblastí a slohů. Oblouk může překlenout větší vzdálenost než trám, protože jeho vzestup vytváří jak horizontální, tak vertikální tlak, takže část jeho

Interiér kopule v Mešitě sultána Ahmeta (Modré mešitě) v Istanbulu (viz též str. 49) ukazující podpůrné pendantivy. Architekt tu rozvinul byzantskou kopuli a zesílil dojem éterického jasu tím, že kolem hlavní kopule a čtyř pobočných pod ní umístil pás oken.

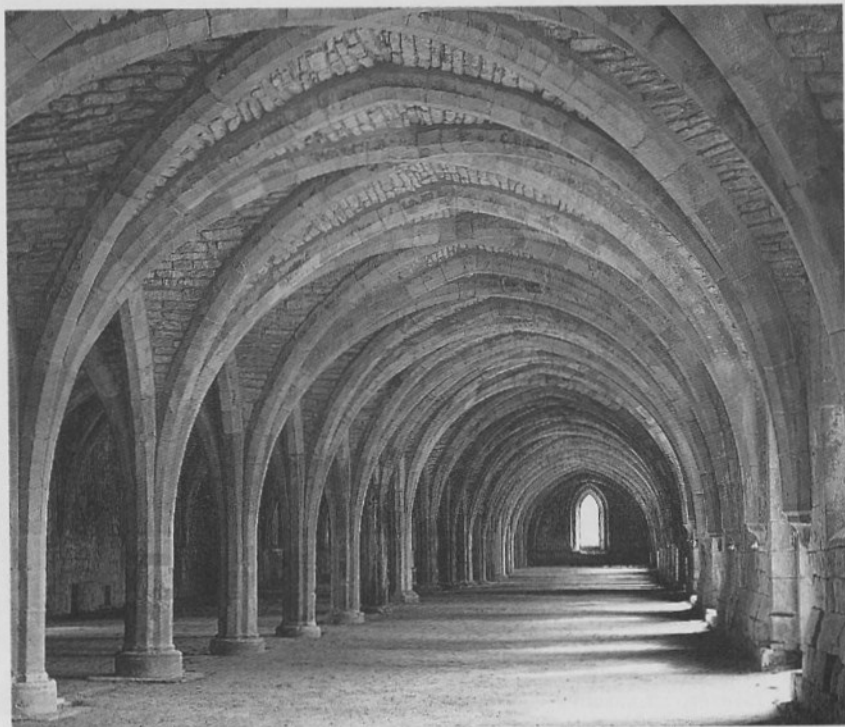
váhy se přenáší do jeho středového bodu a obě křivky oblouku se navzájem podpírají.

Jestliže oblouk pokračuje do jisté hloubky a vytváří strop, nazývá se klenba. Rotuje-li kolem své osy o 360 stupňů, je výsledkem kopule, která připomíná oblohu, jak ji vnímají lidé. Kopule představuje výrazný technický výdobytek v oblasti Středomoří a Blízkého východu a patří k posvátné architektuře těchto oblastí, protože jak křesťanství tak islám pojmají oblohu jako sídlo Boha.

Při stavbě kopule je třeba vyřešit problém, jak ji podepřít, i teologickou výzvu, jak zdůraznit její smysl jako modelu nebe. Při vši své technické dokonalosti byl římský Pantheon (viz str. 122-3) jen víkem na válcovité budově. Pozdější kopule byzantských kostelů byla pojímána rafinovanějším způsobem jako baldachýn - polokulový příkrov tvaru deštníku. Podpíraly jej čtyři sloupy, které připojovaly kruhovou kopuli ke čtvercové základně budovy. Kopule zcela ovládá a vymezuje tvar vnitřního prostoru, takže zdí mezi čtyřmi podpěrami se stávají čímsi nepodstatným skoro jako závěsy – nebo dokonce ani nemusí být. Důraz se neklade na hmotu nebo povrch, nýbrž na samotný prostor, který jako by vyzařoval ze zvednuté kopule směrem dolů, právě tak, jako v křesťanské teologii sestupuje nebe na zem.

Baldachýn slouží k tomu, aby ukázal, jak výzdoba posvátné budovy není jen samoúčelnou dekorací, ale jak vyrůstá ze samotné formy budovy. Byzantskou kopuli podpírají často čtyři pendantivy. Pendantiv je zahnutý trojúhelník v bodě, kde se kopule setkává se svými podpůrnými pilířmi. Vypadá, jako by byl zachycen ve sférickém pohybu kopule nahoře a vytváří hladký přechod od kopule dolů ke čtvercové základně prostoru pod ní. Současně nabízí pendantiv zužující se povrch, který se ideálně hodí pro malované nebo mozaikové postavy, a v byzantském kostele se stal konvenčním místem pro obrazy čtyř evangelistů. Vnitřní stěny byzantského chrámu jsou většinou pokryty malbami nebo mozaikami tak, aby odpovídaly obrysům budovy, takže výzdoba je tu stejně jako v mešitě (viz str. 96-7) neodmyslitelná od budovy.

Gotický sloh, který se vyvinul ve 12. století ve Francii a rozšířil se do větší části západní Evropy, usiluje o obdobný účinek, ale dosahuje ho velmi rozdílným způsobem. Jak gotika tak byzantský styl si vytýkly za cíl učinit ze zdí cosi méně podstatného, aby budova zdůrazňovala spíše prostor než hmotu či povrch. V obou případech dalo technické řešení architektonickému

vyjádření křesťanské teologie jiný směr. V byzantské katedrále sestupuje nebe z kopule; v gotické je pohled strháván vzhůru k lesu vrcholků, kde jako by se setkávaly všechny vertikální linie. Zatímco kopule a kulaté oblouky jsou omezeny svým obvodem, špičatý gotický oblouk může dosáhnout jakékoli výšky, takže dojem pohybu začíná už od základny. Zatímco byzantský sluh překonává pevnost zdi používáním pendantivů, takže kopule vypadá, jako by se vznášela v povětří, gotika zdi ztenčuje a použitím podpěr je rozbíjí na jednotlivá pole. Ta přenášejí část tíhy hmoty na exteriér budovy a umožňují, aby výška chrámové lodě byla víc než trojnásobně větší než její šířka. V byzantském sluhu se často jako hlavního zdroje světla ke zdůraznění nebeského účinku používá oken kolem základny kopule. Gotický využívá mezer, které ponechávají podpěry ve vnější zdi, jako oken, jež zalévají zbarveným světlem interiér (viz str. 50–1).

Krypta ve Fountains Abbey v Yorkshiru (z poloviny 12. století), nejstarší gotické budovy v Anglii a jedné z nejstarších v Evropě vůbec. Stejně jako u románských oblouků (viz str. 165) stojí každá noha na spojnicí čtyř kleneb. Kvůli výrazným příčným žebřím je však každý pilíř obklopen svazkem dřívků. Křížující se žebra gotické klenby vedou ve vzájemném propletenci z jedné boční lodě do druhé.

STAVĚNÍ Z MOHUTNÝCH KAMENŮ

Některé z největších posvátných monumentů lidé postavili tou nezákladnější technologií. Podrobnosti technik zůstávají většinou neznámé, ale úsilí, které bylo k jejich postavení třeba vynaložit, je svědectvím síly a odhodlání jejich stavitelů.

Ve Stonehenge v Anglii byly pískovcové balvany (známé jako sarseny) vážící až 50 tun dopraveny na vzdálenost 35 km, a to pravděpodobně na saních nebo dřevěných válcích tažených lidmi a snad i zvířaty. Na místě je upravili s použitím kamenných kladiv. Překlady se na vnitřní straně lehce zahnulý, aby po vzájemném spojení vytvořily úplný kruh; každý byl přiložen ke svému sousedovi zářezem ve tvaru V. Vzhledem k svažitému terénu byla výška vertikálních kamenů odstupňována, aby byl kruh z překlady naprosto vodorovný.

Zvedání těchto masivních kamenů naznačuje rozsáhlé předchozí zkušenosti. Vztyčené kameny se pravidelně dostávaly na své místo s pomocí lan a pák: základna každého se spustila do jámy a celý kámen se vytáhl do vzpřímené polohy. Zvednout překlad bylo mnohem obtížnější. Vytahovaly se do výše pravděpodobně stupeň po stupni po lešení se špalky zaklíněnými pod nimi, aby se zvedaly střídavě na obou koncích.

V Egyptě spoléhali stavitelé pyramid na podobné techniky. Masivní bloky kamene se splavovaly po Nilu v období záplav a na krátký zbytek vzdálenosti je odvěkli na saních. Tyto sáně táhli buď na válcích z kmenů, nebo po zemi polité vodou, aby se zmenšilo tření.

Při samotném stavění bylo třeba kameny zdvíhat do velké výšky rovněž pomocí lidské síly. Velké pyramidy v Gíze (viz str. 148–9) budovali lidé zdola nahoru a dokončovali je shora dolů. Jádro pyramidy stavěli po stupních a kameny přisouvali na vyšší stupně po rampách z hlíny a cihel. Vnější obložení z bílého vápence kladli vrstvu za vrstvou shora dolů a na závěr odstranili rampy.

Slovníček

Slova v hesle vtištěná
VELKÝMI PÍSMENY jsou
odkazy

ambit krytá arkádová chodba obklopující nádvoří a často spojující kostel s klášteřem
apsida překlenující polokruhový výklenek, například na konci románské BAZILIKY nebo za KNEŽÍSTEM křesťanského kostela

archetyp původní vzor, podle něhož se utvářejí jiné podobné věci; dokonale nebo typický příklad

architráv hlavní trám položený přes pilíř, používaný v antické architektuře; viz též NÁSLOUPÍ, PŘEKLAD, VLYS

balдахýn polokulový obřadní závěs, zpravidla nad oltářem; kopule takového tvaru

bazilika v románské architektuře velká shromažďovací síň, zpravidla podélná, osvětlená NÁSTŘESKY; tuto formu převzaly rané křesťanské kostely

bokorys kresba vertikální plochy či průčelí budovy; viz též PŮDORYS, PRŮŘEZ

čaitja indický buddhistický chrám – často jeskyně vytesaná do skály, s bočními výklenky a vyzdobená sovkami

dolmen prehistorická hrobka z velkých vztýčených kamenů překrytých horizontálním kamenem, původně pohřbená pod hliněným pahorkem

dórský dórský RÁD antické architektury,

charakterizovaný těžkými rýhovanými sloupy s prostými HLAVICEMI ve tvaru mýsy; viz též IÓNSKÝ, KORINTSKÝ

gópura jihoindická chrámová brána s věží

hlavice horní část sloupu; viz též DÓRSKÝ, IÓNSKÝ, KORINTSKÝ, RÁD

hlavní směry čtyři hlavní světové strany podle kompasu: sever, jih, východ a západ

hogan tradiční obydlí severoamerických Navahtů, zpravidla ze stromových kmenů a hlíny

hypostylová síň velká síň s plochou střešou podepřenou pilíři, zejména ve staroegyptské architektuře

chodbový hrob prehistorická hrobka ve tvaru zastřešené kamenné chodby pod hliněným pahorkem; říká se mu také galerijní hrob

chrámová loď hlavní podlouhlá část křesťanského kostela od západního vchodu po KNEŽÍSTĚ

ikonostasis v řeckém nebo ruském pravoslavném kostele zástěna k vystavení ikon, zpravidla umístěná před oltářem a oddělující oblast kostela otevřenou pro laiky od oblastí vyhrazené kněžím

iónský iónský RÁD antické architektury, charakterizovaný Zlábkovými sloupy s HLAVICEMI podobnými svitkům; viz též DÓRSKÝ, KORINTSKÝ

jurta obydlí domorodých obyvatel Střední Asie s jedinou místností, zpravidla kulatá nebo polygonální, snadno

přenosná a s ústředním otvorem pro kouř ve střeše

katedrála hlavní chrám v biskupské diecézi obsahující biskupský stolec (*athedru*)

kněžiště oblast kolem hlavního chrámového oltáře, často obsahující sedadla pro sbor a vyhrazená pro kněze a sbor

konzola dřevěný nebo zděný výstupek (často stupňovitý) z vertikální zdi podírající váhu

korintský korintský RÁD antického stavitelství, charakterizovaný štíhlými, rýhovanými sloupy s HLAVICEMI ozdobenými vyřezávanými akantovými listy; viz též DÓRSKÝ, IÓNSKÝ

kosmogram diagram struktury světa nebo vesmíru; viz též MANDALA

krypta podzemní místnost nebo patro pod hlavní podlahou náboženské budovy, často s relikvií nebo hrobkou

křížová kytk ozdobné zakončení věžičky, špičaté věže nebo kopule

latinský kříž kříž s vysokou vertikálou, překlíženou nad středem kratší horizontálou; často používán jako půdorys křesťanských kostelů; viz též RECKÝ KRÍŽ

mandala v hinduismu, buddhismu a džinismu stylizovaný diagram kosmu založený na kruhu a čtverci a používaný jako meditační nástroj i jako půdorys pro chrámy

megalit masivní kámen používaný v prehistorických kulturách

ve stavitelství, nebo samostatně jako pomník
menhir samostatný vztýčený kámen velkých rozměrů z prehistorické doby

Měru, hora podle hinduistů, buddhistů a džinistů OSA vesmíru – hora uprostřed světa, o níž se často věří, že spojuje různé vrstvy kosmu

metopa ve VLYSU dórského chrámu plocha nebo vyřezávaný panel mezi dvěma TRIGLYFY

míhráb výklenek ve zdi mešity nebo jiné muslimské budovy obrácený k Mekce a naznačující směr modliteb

minaret vysoká štíhlá věž mešity, ze které jsou věřící svoláváni k modlitbám

monolitický vytvořený z jediného kamenného bloku

mozaika vzorec vytvořený z kousků barevného skla nebo kamínků zasazených do malty či sádry

násloupí v antické architektuře ozdobený horizontální trám podepřený sloupy a obsahující tři vrstvy ARCHITRAVU, římsy a VLYSU

nástřešek horní část zdi s okny vpuštěnými do sítě světla

nekropole město mrtvých, velký hřbitov, zejména ve starověkém světě

omphalos pupek; středový či ohniskový bod, zpravidla světa nebo vesmíru

opéra vyčnívající stavební prvek, zpravidla ze zdíva, který zesiluje nebo podírá zeď či budovu

opěrný oblouk svažující se nebo obloukovitá OPÉRA, typická pro gotiku, v níž se tlak horní části zdi směrem ven přenáší na spodní opěru

osa myšlená linie, často vertikální, podle níž jsou uspořádány části budovy
pagoda plod vývoje buddhistické stúpy na Dálném východě, věž o více poschodích zužující se zpravidla směrem vzhůru

pendantiv prohnutá trojúhelníková plocha tvořící spojení mezi kopulí a sloupem či zdí, jež ji podírají

peristyl řada sloupů obklopujících nádvoří nebo – jako v řeckém chrámu – exteriér budovy

průřez kresba imaginárního vertikálního řezu budovou; viz též BOKORYS, PŮDORYS

překlad horizontální trám nebo kámen nad otvorem, zpravidla nesoucí tíhu zdi nad ním

půdorys kresba horizontálního plánu budovy, viděné jakoby shora; viz též BOKORYS, PRŮŘEZ

půdža v hinduismu, buddhismu a džinismu bohoslužebný obřad a oběť

pylon masivní brána staroegyptského chrámu s páry hranatých komolých věží se svažujícími se stěnami po obou stranách vchodu

retábl ornamentální zástěna ze dřeva nebo kamene za křesťanským oltářem, často používaná k vystavení maleb či řezeb

řád stavební slohy v antické architektuře, navzájem rozlišené hlavně HLAVICEMI sloupů. Tři řecké řády jsou v chronologickém pořadí DÓRSKÝ, IÓNSKÝ a KORINTSKÝ; Římané používali také tuskánského a složeného

řecký kříž kříž se čtyřmi rameny stejné délky, často používaný jako půdorys křesťanských kostelů; viz též LATINSKÝ KRÍŽ

sarkofág řecky „kámen požírající maso“; vypracovaná rakev, zpravidla kamenná a často popsaná nebo ozdobená sovkami či malbami

stúpa kopulovitá nebo zašpičatělá stavba obsahující ostatky nebo označující svaté místo jako buddhistický památník

stupňovitá pyramida raná pyramida vystupující ve stupňovitých terasách k plochému vrcholku

šikhara věž či věžička hinduistického chrámu, často se zužující

trámová stavba raný typ stavby používající spíše vertikálních stojek a horizontálních PŘEKLADŮ než oblouků a klenby; používán například v egyptských a řeckých chrámech

triglyf v DÓRSKEM chrámu panel se třemi vertikálními rýhami, střídající se ve VLYSU s METOPAMI

týpí kuželovité stan z bizoní kůže, tradičně používaný indiány a některými jinými národy v Severní Americe

valená klenba obloukovitý strop nebo střecha tvořící poloválec

vlys horizontální vrstva výzdoby; v klasických řeckých RÁDECH střední vrstva NÁSTŘESKU

zikkurat starověká mezopotámská chrámová věž ve tvaru STUPŇOVITÉ PYRAMIDY, zpravidla se svatyní na vrcholku

Další četba

Světová literatura v oboru posvátné architektury je obrovská a sestává hlavně z obecných přehledů na jedné straně a z podrobných studií o jednotlivých tradicích a místech na straně druhé. Žádný autor nemůže důvěrně znát všechny tyto oblasti a jsme zavázáni mnohem většímu počtu pramenů, než tu lze uvést. Zaznamenali jsme naše hlavní speciální prameny a několik dalších knih, jak specializovaných tak obecných, o nichž doufáme, že budou čtenáři k užtku. Tam, kde jsme při svém zpracování obzvláště zavázáni některému dílu, uvádíme jeho námět v hranatých závorkách.

Některé encyklopedie (jako Eliadeho nebo Hastingsova) jsou stejně jako vědecký časopis *History of Religion* (Dějiny náboženství) bohatým zdrojem informací o mnoha aspektech posvátné architektury. Dobré dějiny a popisy určitých budov lze často nalézt i v turistických průvodcích a místně vydávaných brožurách.

Některé z uvedených titulů (například Kramrischové nebo Muse) se těžko shánějí, ale zahrnuli jsme je tu, protože jde o monumentální původní studie, opětovně (a někdy nepřesně) citované v jiných obecnějších dílech. Některé knihy existují v různých přetiscích nebo vydáních.

Ardalan, N. a Bakhtiar, L. *The Sense of Unity: the Sufi tradition in Persian architecture*, University of Chicago Press, Chicago 1973

Aveni, A. F. *Skywatchers of Ancient Mexico*, University of Texas, Austin and London, 1980 [astronomie, spojení]

Bloch, M. *Placing the Dead: tombs, ancestral villages and kinship organisation in Madagascar*, Seminar Press, Londýn 1971

Bloomer, K. C. a Moore C. W. *Body, Memory and Architecture*, Yale University Press, New Haven 1977

Bourke, J. *Baroque Churches of Central Europe*, Faber, Londýn 1958

Braunfels, W. *Monasteries of Western Europe: the architecture of the orders*, Princeton University Press, Princeton, a Thames & Hudson, Londýn 1972

Brown, P. *Indian Architecture* (2 svazky), Taraporevala, Bombaj 1956

Burl, A. *Prehistoric Avebury*, Yale University Press, New Haven 1979

Carpenter, K. *Carolingian and Romanesque Architecture 800–1200*, Penguin, Harmondsworth 1973

Cowen, P. *Rose Windows*, Thames & Hudson, Londýn 1979

Daniel, G. E. *The Megalith Builders of Western Europe*, Hutchinson, Londýn 1958

Davies, J. G. *Temples, Churches and Mosques: a guide to the appreciation of religious architecture*, Blackwell, Oxford 1968 [techniky stavění]

Davies, J. G. *The Secular Use of Church Buildings*, S. C. M., Londýn 1968 [odsvěcení]

Debuyst, F. *Modern Architecture and Christian Celebration*, Lutterworth Press, Londýn 1968

de Groot, J. J. M. *Chinese Geomancy*, Element, Shaftesbury, Dorset 1989 [feng-šuej]

Denyer, S. *African Traditional Architecture: an historical and geographical perspective*, Heinemann, Londýn 1978

Dougherty, J. *The Fivesquare City: the city in the religious imagination*, Notre Dame University Press, Notre Dame, Indiana 1980

Eck, D. L. *Banaras. City of Light*, Knopf, New York 1982; Routledge & Kegan Paul, Londýn 1983

Edwards, I. E. S. *The Pyramids of Egypt*, Penguin, Harmondsworth 1947

Eliade, M. (vyd.) *Encyclopedia of Religion* (16 svazků), Macmillan, New York 1986

Foster, R. *Patterns of Thought: the hidden meaning of the great pavement of Westminster Abbey*, Cape, Londýn 1991

Fox, M. V. (vyd.) *Temple in Society*, Eisenbrauns, Winona Lake 1988

Frankl, P. *Gothic Architecture*, Penguin, Harmondsworth 1962

Germann, G. *Gothic Revival in Europe and Britain*, Lund Humphries, Londýn 1972

Gimpel, J. *The Cathedral Builders*, Pimlico, Londýn 1993

Gomez, L. O. a Woodward Jr, H. W. *Barabudur: history and significance of a Buddhist monument*, dist. Asian Humanities Press, Berkeley 1981

Guidoni E. *Primitive Architecture*, Abrams, New York 1978

Gutmann, J. (vyd.) *The Synagogue: studies in origins, archaeology and architecture*, Ktav, New York 1975

Gutmann, J. (vyd.) *The Temple of Solomon: archaeological fact and medieval tradition in Christian, Islamic and Jewish art*, Scholars Press, Missoula, Montana 1976

Hammond, P. *Liturgy and Architecture*, Barrie and Rockliff, Londýn 1960

Haran, M. *Temples and Temple-service in Ancient Israel*, Clarendon, Oxford 1978

Harpur, J. *Atlas posvátných míst: místa, kde se nebe stýká se zemí*, Knižní klub, Praha 1995

Hastings, J. (vyd.) *Encyclopedia of Religion and Ethics* (13 svazků), Clark, Edinburgh 1908–26

Heggie, D. C. *Megalithic Science*, Thames & Hudson, Londýn 1981

Heyden, D. a Gendrop, P. *Pre-Columbian Architecture of Mesoamerica*, Abrams, New York 1975

Heydenreich, L. H. a Lotz, W. *Architecture in Italy 1400–1600*, Penguin, Harmondsworth 1974

Huntley, H. E. *The Divine Proportion*, Dover, New York 1970

James, E. O. *From Cave to Cathedral: temples and shrines of prehistoric, classical and early times*, Thames & Hudson, Londýn 1965

Kostof, S. A. *A History of Architecture: settings and rituals*, Oxford University Press, Oxford 1995

Kramrisch, S. *The Hindu Temple* (2 svazky), University of Calcutta, Kalkata 1946 [mandala]

Krautheimer, R. *Early Christian and Byzantine Architecture*, Penguin, Harmondsworth 1965

Kuban, D. *Muslim Religious Architecture: the mosque and its early development*, Brill, Leiden 1974

Lawlor, R. *Sacred Geometry*, Thames & Hudson, Londýn 1992

Lawrence, A. W. *Greek Architecture*, Penguin, Harmondsworth 1984

Lethaby, W. *Architecture, Mysticism and Myth*, Architectural Press, Londýn 1974 (1. vyd. 1891)

Lundquist, J. M. *The Temple: meeting place of heaven and earth*, Thames & Hudson, Londýn 1993

Lyle, E. (vyd.) *Sacred Architecture in the Traditions of India, China, Judaism and Islam*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1992

Mann, A. T. *Sacred Architecture*, Element, Shaftesbury, Anglie 1993

Marc, O. *Psychology of the House*, Thames & Hudson, Londýn 1974

Meyer, J. F. *Peking as a Sacred City*, Chinese Association for Folklore, Taipei 1976

Michell, G. (vyd.) *Architecture of the Islamic World*, Thames & Hudson, Londýn 1978

Mirsky, J. *Houses of God*, Constable, Londýn 1965

Moholy-Nagy, S. *Native Genius in Anonymous Architecture*, Horizon, New York 1957

Morgan, L. H. *Houses and House Life of the American Aborigines*, Chicago University Press, Chicago 1965 (1. vyd. 1881)

Mus, P. *Barabudur: esquisse d'une histoire du bouddhisme fondée sur la critique archéologique des textes* (2 svazky), Arno Press, New York 1978 (1. vyd. 1935)

Nabokov, P. a Easton, R. *Native American Architecture*, Oxford University Press, New York a Oxford, 1989 [pawneeská zemnice]

Nitschke, G. „Building the sacred mountain: Tsukuriyama in Shinto tradition“, v: John Einarsen (vyd.) *The Sacred Mountains of Asia*, Shambala, Boston a Londýn 1995

Norberg-Schultz, C. *Existence, Space and Architecture*, Praeger, New York 1971

Norberg-Schultz, C. *Meaning in Western Architecture*, Studio Vista, Londýn 1975

Nuttgens, P. *The Story of Architecture*, Phaidon, Oxford 1983

Oliver, P. (vyd.), *Shelter, Sign and Symbol*, Barrie & Jenkins, Londýn 1975

Oliver, P. *Dwellings: the house across the world*, Phaidon, Oxford 1987 [Dogoni; Kabylové]

Parish, S. M. *Moral Knowing in a Hindu Sacred City*, Columbia University Press, New York 1994 [obět; vnitřní a vnější oblast]

Paine, R.T. a Soper, A. *The Art and Architecture of Japan*, Penguin, Harmondsworth 1975

Paul, R. „The Sherpa Temple as a Model of the Psyche“, *American Ethnologist*, 3:131–46 (1978)

Pevsner, N. *An Outline of European Architecture*, Penguin, Harmondsworth 1960

Purce, J. *The Mystic Spiral: journey of the soul*, Thames & Hudson, Londýn 1974 [labirynt a spirály]

Prussin, L. *Hatumere: Islamic Design in West Africa*, University of California Press, Berkeley a Londýn 1986 [mešity v podobě mravenišť]

Renfrew, C. (vyd.) *The Megalithic Monuments of Western Europe*, Thames & Hudson, Londýn 1983

Ringis, R. *Thai Temples and Temple Murals*, Oxford University Press, Singapur 1990

- Roux, G. *Ancient Iraq*, Penguin, Harmondsworth 1975
- Rudolfsky, B. *Architecture without Architects: a short introduction to non-pedigreed architecture*, Doubleday, New York 1969
- Rykwert, J. *On Adam's House in Paradise: the idea of the primitive hut in architectural history*, Museum of Modern Art, New York 1972
- Rykwert, J. *The Idea of a Town: "the anthropology of urban form in Rome, Italy and the ancient world"*, M. I. T. Press, Cambridge, Mass. a Londýn 1976
- Scully, V. *The Earth, the Temple and the Gods: Greek sacred architecture*, Yale University Press, New Haven 1979
- Shulman, D. D. *Tamil Temple Myths*, Princeton University Press, Princeton 1980
- Sickman, L. a Soper, A. *The Art and Architecture of Japan*, Penguin, Harmondsworth 1975
- Smith, B. *The Dome: a study in the history of ideas*, Princeton University Press, Princeton 1978
- Smith, J. Z. *Map is not Territory: studies in the history of religions*, Brill, Leiden 1978
- Smith, W. S. *The Art and Architecture of Ancient Egypt*, Penguin, Harmondsworth 1971
- Soper, A. *The Evolution of Buddhist Architecture in Japan*, Princeton University Press, Princeton 1942
- Stein, B. (vyd.) *The South Indian Temple*, Vikas, Nové Dillí 1978
- Steinhardt, N. S. *Chinese Traditional Architecture*, The China Institute in America, China House Gallery, New York 1984
- Stierlin, H. *Encyclopedia of World Architecture* (2 svazky), Macmillan, Londýn 1977 [techniky stavění]
- Stierlin, H. *The Art of the Maya*, Macmillan, Londýn 1981
- Thomas, N. *Oceanic Art*, Thames and Hudson, Londýn 1995 [posvátná shromaždiště]
- Tompkins, P. *Mysteries of the Mexican Pyramids*, Thames & Hudson, Londýn 1976
- Tompkins, P. *Secrets of the Great Pyramid*, Harper & Row, New York 1971
- Tucci, G. *The Theory and Practice of the Mandala*, Rider, Londýn 1961 [mandala]
- Turner, H. W. *From Temple to Meeting House:*

the phenomenology and theology of places of worship, Mouton, The Hague 1979 [přibytky bohů]

- Vale, L. J. *Architecture, Power and National Identity*, Yale University Press, New Haven 1992
- Vitebsky, P. *Dialogues with the Dead: the discussion of mortality among the Sora of eastern India*, Cambridge University Press, Cambridge 1993 [megality]
- von Simson, O. *The Gothic Cathedral: origins of Gothic architecture and the medieval concept of order*, Bollingen, Princeton 1988
- Volwahren, A. *Living Architecture: Indian*, Macdonald, Londýn 1969
- Waterson, R. *The Living House: an anthropology of architecture in South-East Asia*, Oxford University Press, Singapur 1990 [Nias; Torajové]
- Wheatley, P. *The Pivot of the Four Quarters: a preliminary enquiry into the origins and character of the ancient Chinese city*, Aldine, Chicago 1971
- Wheeler, M. *Roman Art and Architecture*, Thames & Hudson, Londýn 1964

Rejstřík

Čísla stran *kurzivou* naznačují odkaz na popisky; čísla **tučně** jsou odkazy na články v rámečcích, jež mohou obsahovat i odkaz na tam obsažený popisek.

A

- Abraham **67, 81**
- Akropolis (Atény) 118, **119**
- Alberti, Leon Battista (architekt) **36**
- Amaterasu (šintoistická bohyně) 94
- Amón (egyptský bůh) 73, 76, 90, 91
- Anasaziové (Nové Mexiko) 33
- Apollón (řecký bůh slunce) 142
- architektonické rysy
- ambity **107, 136, 137**
- baldachýny 126–7, 167
- domovní sloupy 41, 62, **147**
- klenby **20, 113, 166, 167, 168**
- konzolová klenba 113
- kopule *viz* kopule
- lineární stezka
- egyptských chrámů 88–9, **89, 90, 91, 135**
- minarety 96, 96, 98
- nádvoří 136–7, **136, 137**
- oblouky **20, 120, 165, 166, 168, 168**
- pendantivy (podpěry kopulí) 166, 167, 168
- peristyly 116, **120, 157, 164**
- použití barevného skla **50, 51, 161, 168**
- řády řecké architektury **117**
- sloupořadí 113, **117, 118, 126, 127**
- spirálové stavby 139
- trámové budovy 88, 116, 165–6
- viz též* chrámová architektura; posvátná

- architektura; posvátné stezky
- astronomická architektura 14–5
- caracolská observatoř 16, **17**
- Chichén Itzá 16–7
- Stonehenge **14, 85, 134, 169**
- Templo Mayor (Tenochtitlán) 113
- Velká pyramida Chufuova 150
- viz též* chrámová architektura; posvátná architektura
- Ašanti (Ghana) 137
- Athéna (řecká bohyně) 118, **119**
- Athos, hora 46, **56, 59, 133**
- Atum (první bůh Egyptů) 88
- Avebury (Anglie) 86, **86, 156**
- Aveni, Anthony (astroarcheolog) 16
- Aztékové 33, **134, 140**
- chacmool* 65
- chrámy 65, 112
- lidské oběti 64, 65
- pyramidy **23, 112**
- viz též* Mayové

B

- Barasanové (Kolumbie) 40–1
- barevné sklo 50, **51**
- Becket, sv. Tomáš 79
- berberští Kabylové (Alžírsko) **53, 132**
- Bernini, Gianlorenzo (architekt) 126, **127**
- beton 120, **122**
- Bhaktapur (Nepál) 65–6, **66**
- Biblia pauperum* (Bible chudých) 50
- Big Horn (Wyoming) 15
- bludiště *viz* labyrinty
- bónismus 22
- Borobudur (buddhistický chrám na Jávě) 24, **24–5, 78**

- jako *mandala* 12, 24, **162, 162**
- Bororové (Amazonka) **43, 53**
- Boullée, Etienne-Louis (architekt) **154**
- Bramante, Donato (architekt) 126
- brány **128**
- egyptské pylony 88, 90, **91**
- hinduistická *gópura* 102, **102–3**
- kontrolující vstup 132, **133**
- Propylaje (Parthenón) **119**
- šintoistické *torii* 92–3, **92, 95**
- Brunelleschi, Filippo (architekt) 126
- buddhismus 46, 75, 104–5
- klášternictví 58
- Atum (první bůh Egyptů) 88
- labyrintové cesty k osvětlení 138
- půdorysy chrámů 24, 25
- rituální oběti 67
- stúpy* **21, 78, 104, 105, 105**
- Bugiové (Indonésie) 41
- Burjati (Sibiř) 69

C

- Cao Dai, sekta 69
- caracolská observatoř (Chichén Itzá) 16, **16, 17**
- celibát 46
- Centrální synagoga (Londýn) **51**
- Cicero (římský historik) **154, 157**
- cisterciánský románský sloh 46–7
- Copán (mayské město) 113
- míčové dvorce 34–5
- Cuzco (Peru) 15, 140

Č

- čchi (životní síla) 28–9

D

- Daidalos **33, 138**
- Dajakové (Borneo) 58
- dalajlama 55

Delfy (chrám a věštitelna)
36, 79, 140, 142, 142–3
déavadási (hinduistické) 73
Dogonové (Mali) 32, 32, 36
symbolika domu 36
symbolika sýpek 32–3, 32
dolmeny 84, 85
domy shromažďovací 42–3
bororské 43
křesťanské 42
kvakerské 42, 125
maorské (Nový Zéland)
42, 43
Papua Nová Guinea 42–3,
43
dórský řád 117, 118, 164
duchovní cesty
odraz v posvátných
budovách 128
symbolizované labyrinty
76, 138–9, 139
duchovní moc
kontinuita 31, 82, 156–7
nahromadění 30–1, 60
soustředění 140–1, 141
důlní dáblové (Bolívie) 64
Džagannáth (hinduistický
bůh) 79
džinismus 46, 67, 75

E

egyptské hrobky 146, 148
pyramidy 148, 149–50
egyptské chrámy
Abu Simbel 189
aleje sfing 91, 135
Amónův chrám (Karnak)
73, 90, 91
Hórův chrám (Edfu) 26
hypostylová síň (Amónův
chrám) 90, 90, 91
chrám Philae 88
Karnak 89, 90–1
labyrinty 139
pylony 88, 90, 90, 91
sloupy 88, 90, 90, 91
stezky 72, 88–9, 90, 91,
135
symboly prvotního
ostrova 30, 88
vnitřní svatyně 27, 46, 88,
89, 91

El Castillo (pyramida,
Chichén Itzá) 16, 17
Epidauros (fecké divadlo)
73
eucharistie 32, 66
Ezechiel (biblický prorok)
13

F

falická symbolika 18, 73
Fanteové (Ghana) 47
Feidias (sochař) 118, 119
feng-šuej 28–9

G

Ganěša (hinduistický bůh)
132
Ganga, řeka 79
garbhagraha (vnitřní
svatyně) 36–7, 78, 100
Geku (vnější svatyně v Ise)
94
gnómony 18–9
Gudea, lagašský král (Írák)
33

H

hadždž (islámská pouť do
Mekky) 80, 80–1
Havámahal (Palác větru,
Indie) 52
Heikum, Křováci
z Kalahari 29
hinduismus 27
oběti 65–6, 67
rozdíly mezi pohlavími 53
vědecká doba 15, 32
hmotně pozitivní posvátné
budovy 164
hogany (obydlií Navahů)
62, 134
Hopiové (Nové Mexiko) 33
hudba 74–5
Huitzilopochtli (aztécký
bůh slunce) 33, 64, 113

CH

chacmool (aztécké obětní
oltáře) 65

Chafre (Chefren, egyptský
faraon) 149, 169
Chichén Itzá (Mexiko) 16,
16–7, 113
míčové dvorce 34–5
chrámy 65, 113
chodbové hroby 14, 84, 85
Chrám nebes (Peking) 10,
64–5
chrám Ningirsu (Lagaš,
Írán) 33
Chrám Salomounův
(Jeruzalém) 13, 23, 66,
108, 141, 156
chrámová architektura
124–5
ambity 72, 124, 136, 137,
161
apsidy 75, 76, 120, 122
baziliky 82, 121, 124,
125, 126, 127
chrámové lodě 36, 72, 76,
124, 126, 127, 134, 135
ikonostasis 46, 73, 124
kazatelny a pultíky
69–72, 125
kněžství 14, 36, 124
křtitelnice 124
oblouky 20, 120, 165,
166–9
odraz teologie Kristovy
oběti 66–7
opěrné oblouky 20, 50
postranní lodě 76, 135, 165
posvátná schodiště 76, 77
presbytář 73
představa Kristova těla 36
půdorys latinského kříže
124, 164
půdorys řeckého kříže
124, 126
retábl 67
sloupofadí 126, 127
svatostánek 164, 165
symbolika plánu 124–5,
164
transept 124, 164
viz též architektonické
rysy; architektura; kostely
chrámová hudba 75
chrámy
buddhistické 104, 106,
106–7

Adžanta (Indie) 104
Borobudur 24, 24–5, 162
Buddhapadipa (Londýn)
48
Mahábódhi (Bódhgaja) 30
Tun-chuang (Čína) 104
v Paganu (Barma) 24, 105
Vat Arun (Thajsko) 106,
106–7
výchovné nástěnné malby
48, 48
hinduistické 12, 27, 29–30,
62–3, 73, 78, 100–1
analogie s lidským tělem
37
Angkor (Kambodža) 23,
24, 157
Baphuon (Angkor) 23
Džagannáthův chrám
(Purí, Indie) 79
Kataragama (Srí Lanka)
77, 79
Mahábalipuram 21, 140
Mínákši (Madurai, Indie)
102, 102–3
Párammékkávu (Tričúr,
Indie) 60
Párvatí (Načna, Indie) 23
půdorys *mandaly*
vastupuruša 36–7
Sluneční chrám (Kónárak,
Indie) 76–7, 76, 100
Šrírangam 12
Talédžu (Bhaktapur,
Nepál) 65–6, 66
Tiruvambády (Tričúr,
Indie) 60
Udajagiri (Urísa) 100
Vadakkunáthan (Tričúr,
Indie) 60
jako hory 22–3
jako *mandaly* 12, 24, 140,
162, 162
opuštěné 144, 157
příbytky bohů 26–7, 100,
116
řecké 36, 79, 116–9, 120–1
Apollónův chrám (Delfy)
79, 142, 142–3
Artemidin chrám (Efez)
117
Athénin chrám
(Syrakusy) 117, 156, 157

chrám olympského Dia
(Atény) 117
Parthenón (Atény) 117,
118, 118–9
Poseidónův chrám
(Paestum, Itálie) 117, 164
Segestin chrám (Sicílie)
116
svatyně Athény Pronaie
(Delfy) 142
římské 120–1
Bakchův chrám (Baalbek,
Libanon) 120
chrám Herkula Vítězného
121
chrám Marta Ultora 121
chrám Vesty 121
Ianův chrám 156
sikhský (*gurudvára*) 69
středoamerické 23, 62–3,
112–3
Chrám II. (Tikal) 112
Chrám nápisů 113, 148
Chrám Válečnicků
(Chichén Itzá) 65, 113
Quetzalcóatlův chrám 115
Sluneční chrám (Cuzco)
15
Templo Mayor
(Tenochtitlán) 64, 112–3
Teotihuacan 63, 112–3
symbolizující prvotní
ostrov 30, 88–9, 91
šintoistické 92–3
chrám v Kjúšú 92
Velká svatyně v Ise 94,
94–5
thajské 48, 48, 105, 106,
106–7
viz též katedrály; kostely;
mešity; svatyně;
synnagogy
Chufu (Cheops, egyptský
faraon) 149, 150

I
iglu 41, 166
Ikaros 33
imámové 46, 97
Indra (hinduistický král
bohů) 20, 102
iónský stavitelský řád 117

Isfáhán (Írán) 98–9
islám 26, 52, 96–7
arabská kaligrafie jako
umělecká forma 49
hadždž 80, 80–1
rozlišování pohlaví 52, 97
Ištar (babylonská bohyně)
76
izolace
při obřadech dospělosti 58
v klášternictví 58, 59

J

jantry (magické
geometrické vzory) 77
Jeruzalém 12, 13, 76, 83
jeskyně
buddhistické chrámy 104
symbolika luna 23
útočiště pro putevnický
58, 58, 59
Jom kipur 66
judaismus 26
rozlišování pohlaví 52, 108
střed ve schráně smlouvy
141
zákaz zobrazování Boha
109
Jupiter (římský bůh oblohy)
123
jurty 20–1, 20
prahy 133
rozlišování pohlaví 52–3
symbolika ohniště
a kouřového otvoru 20–1,
140

K

Ka'ba (Mekka) 12, 36, 80,
80–1
kaligrafie (arabská) 49, 98
kami 27, 92, 92, 93, 94
Kassenové (Burkina Faso)
38
katakomby 42, 107, 149
Kataragama (bůh Šrí
Lanky) 77–8
katedrály
Bourges 161
Canterbury 51, 76, 79,
134

Chartres 20, 49, 51, 139, 139, 156, 156
 Florencie 74, 126
 Hagia Sophia (Istanbul) 9, 163
 jako nástroje zvuku 74–5
 Miláno 20
 Pisa 164
 Svatoštěpánská (Bavorsko) 69
 Syrakusy (Sicílie) 157
 viz též chrámy; kostely; mešity; synagogy
 kázání 68–9
 Kazaši (Čína) 52–3
 King's College, kaple (Cambridge) 50, 51
 kiva (pueblánská obřadní komora) 33
 kláštery 58, 59, 71–2
 benediktinské 46, 47
 buddhistické 12, 55, 58, 72, 75, 104, 131
 Cluny (Francie) 137
 Eiheidži (Japonsko) 46
 Fountains Abbey 168
 Gjance (Tibet) 131
 hora Athos 46, 56, 59, 133
 Mont St Michel (Francie) 130
 Nálanda (Bihár, Indie) 58
 opatství Vézelay (Francie) 165
 opevněné 130, 131
 Potála, palác 55
 řecký pravoslavný 46–7, 59
 Samjá (Tibet) 12, 75
 Santo Domingo de Silos (Španělsko) 137
 Simonas Petras (Řecko) 59
 středověké evropské 46–7, 58
 Šao-lin (Čína) 49
 Ulánbátar (Mongolsko) 72
 viz též chrámy; kostely
 kněží 46–7
 Knóssos (Kréta) 138–9
 kohen (dědičný židovský kněz) 108
 kopule 49, 75, 82, 82, 98, 98, 121, 166–7
 byzantská 124, 163, 164, 167

katedrály Hagia Sophia (Istanbul) 163
 Pantheonu (Řím) 122, 122–3, 167
 svatopetrská (Řím) 126, 127
 symbolika 64, 66, 99, 167
 technická stránka 167
 viz též archeologické rysy; posvátná architektura
 Korán 80, 132
 korintský řád 117, 121, 122, 123
 kosmická hora 12, 22–3
 kosmická osa 12, 18, 24, 104, 105, 106, 112
 kosmický člověk (*puruša*) 36
 Kosmický strom 18, 112
 kostely 27, 32, 69, 144
 Bom Jesús (Braga, Portugalsko) 77
 byzantské 124
 Cluny (Francie) 37
 domácí 109
 Chrám svatého hrobu (Jeruzalém) 63, 76
 katolické 72, 125
 moderní protestantské 125
 Monreale (Sicílie) 125
 Notre Dame (St.Lo) 72
 Pantheon (Řím) 122, 122–3
 pravoslavné 73, 125
 poutní kaple Notre-Dame-du-Haut (Ronchamp) 37, 37
 San Vitale (Ravenna) 13
 Santa Maria del Sole 121
 Santa Maria Novella (Florencie) 36
 Santa Trinita (Řím)
 St.-Denis (Paříž) 20
 Svatopetrský (Řím) 126–7
 viz též chrámy, katedrály, mešity; synagogy
 kremace 155
 Kreml 31, 54, 136–7
 Kristus Pantokrator 125
 Kršna (hinduistický bůh) 27, 27, 79
 křesťanství 27
 klášterní tradice 58
 rozlišování pohlaví 52
 sociální hierarchie 69
 význam přijímání 66–7
 křížová kytka

buddhistické *stúpy* 23, 105
 japonské pagody 21
 Kukulcan (mayský bůh) 16, 16, 17
 kung fu 49
 Kwakiutl (severoamerický národ) 18

L

labyrinty (bludiště) 12, 33, 76, 138–9, 139, 141, 164
 Le Corbusier (architekt) 37
 Leninovo mauzoleum 31, 55
 Lincolntův památník (Washington, DC) 54
 lingam (falus) 18, 36
 Lurdy (Francie) 30–1, 78

M

Maderno, Carlo (architekt) 126, 127
 mandaly (kosmické diagramy) 12, 24, 25
 ohnisko pro meditaci 141
 půdorys chrámu 12, 24, 100, 104, 140, 141, 162, 162
 viz též *vastupuruša*
 Masajové (východní Afrika) 22
 Mayové 16, 34
 architektonický vývoj 113
 míčové dvorce 34, 34–5
 pyramidy 16, 17, 23, 112, 148
 trasy průvodů 134
 viz též Aztékové
 Mekka 80, 96
 megalitické památníky 31, 36, 84–5
 Avebury 86, 86, 156
 Carnac (Francie) 84, 134
 dolmeny 84, 85
 konstrukční techniky 169
 menhiry 84–5, 147, 152, 152–3, 155
 navigační pomůcky 85
 Newgrange (Irsko) 84, 85, 138
 orientace 16, 85
 pamětní kameny (Sórové, Indie) 147

Stonehenge 14, 15, 84, 85, 134, 169
 symbolika 85
 Tiahuanaco (Bolívie) 84
 západokennetská dlouhá bráza 86, 87
 Menkar (Mycerinus, egyptský faraon) 149
 Méru, hora (osa vesmíru) 12, 18, 22, 23, 24, 104, 106–7, 155
 symbolizovaná chrámovou věží 20, 100, 106, 140
 „město mrtvých“ (Théby) 89
 Město mrtvých (Káhira) 144
 mešity 26, 46, 68, 96–8, 99
 architektonické vlivy 96
 Amrova mešita (Káhira) 162
 islámské školy 97
 Luftulláhova mešita (Isfahán) 98, 98, 99
 modlitební kobereček jako náhrada 68
 Modrá mešita (Istanbul) 48, 96, 96, 166
 „mraveništní“ styl 97, 98, 161
 nádvoří představující ráj 136, 136
 očista věřících 63, 96
 Prorokova mešita (Medína) 72
 Samara (Irák) 2, 139
 separace podle pohlaví 52, 97
 Šáhova mešita (Isfahán) 98, 98–9
 Velká mešita (Damašek) 136
 Velká mešita (Mekka) 80, 80–1
 vnitřní prostor 96
 výzdoba 97, 98, 98–9
 viz též chrámy; katedrály; kostely; synagogy
 míčové dvorce 34, 34–5, 112
 mihráb (modlitební výklenek) 68, 96–7, 98, 98, 148, 156
 Michelangelo 126, 127
 Mírnáksi (Šivova manželka) 102
 Mínós, krétský král 33, 138
 Mínotaurus 138
 Mithra 122

modlicí kobereček 68
 modlicí buben 72
 modlitba 60, 67, 68, 73, 73, 103
 Moche (Peru) 147
 Monte Albán (Mexiko) 137
 monumenty
 netrvalé povahy 144, 156–7, 157
 protikladná poselství 55
 muezzin 68, 96
 Muhammad (Prorok islámu) 23, 80, 96
 rovnost pohlaví 52
 mytologie
 Daidalos 33, 138
 Dogonové 32
 předváděná ve hře s míčem (Mayové) 34
 předváděná v posvátných budovách 32, 40–1, 73, 80–1, 134
 Théseus a Mínotaurus 138
 vtělená v posvátné architektuře 32–3

N

náboženská výchova
 islámské školy (*madrasy*) 97
 kaligrafie a geometrie 49, 49, 98
 nástěnné malby a sochy 48, 49, 104
 rabínské školy (*midraš*) 108
 náhrobky 146–50, 150, 151
 ašantské 137
 egyptské 144, 146, 148
 hřbitovy a krematoria 144, 150
 mastaby 148, 149
 muslimské 150
 Pazyryk (Sibiř) 147
 představující zesnulého 147, 152, 153
 Pythagorův 154, 157
 sarkofágy 148
 skalní 152, 152–3
 zaopatřující na posmrtný život 65, 146–7, 150
 viz též pyramidy; chrámy
 Naiku (vnitřní svatyně, Ise) 94, 94–5

Newton, Isaac 154
 Nias (Indonésie)
 megality 85
 společenská a rituální hierarchie 31
 Nil, feka 88, 89
 Ningirsu (lagašský bůh) 33
 nirvána (osvícení) 25, 104, 105

O

oběti 27, 120, 63, 64–7, 101, 104, 120, 133
 císařská Čína 64–6, 146
 křesťanská symbolika 66
 lidské 34, 34, 64, 65, 146–7
 opatření pro posmrtný život 65, 146–7, 153
 při výstavbě 62
 zvířecí 62, 65–6, 67, 146–7, 147, 152, 153
 obcházení 24, 78, 100, 106
 Ka'by 80–1
 při vysvěcování 62
 příznivý směr 24, 78
 obytné domy 38, 40–1
 domy s dvory (ašantské) 137
 modely vesmíru 40–1
 napodobené při pohřebních obřadech 146–7, 152, 152
 obdařený životní silou 41
 oběti 64
 rozlišování pohlaví 52–3, 53, 58
 řezby jako ochrana 41
 symbol lidského těla 36, 40, 133
 vysvěcené obřadem 38, 40–1, 40
 očista
 rituály 60, 62–3, 90, 91, 102, 111
 role kadidla 63
 věřících 63, 93, 96, 130
 odsvěcení 63, 157
 oltáře 12, 15, 15, 66–7, 124–5, 148
 byzantská symbolika 36
 centra duchovní moci 140
 obětí 32, 64, 65, 67, 112, 116
 ohnisko křesťanských

bohoslužeb 66, **67**, 72–3, 124–5, 134
Oltář nebes (Peking) 65
relikvie 62
řecké chrámy 116
svatopetrský (Řím) 127
vysvěcení 32
za ikonostásí 46, 73, 124
zápalné oběti 67, 120
Olymp, hora 22
omphalos (pupek světa)
Delfy 36, 79, 140, 142,
142–3
Silbury Hill **86**
orientace
 megalitických monumentů
 14, **16**, **85**
 města 13, 14–5
obloha 14–5
 pohřební komory **85**, 147
 posvátné budovy 14–5, **15**,
 96, 98, 109
 viz též astronomická
 architektura

P

Pacal (mayský král) 113,
148
pagody **21**, 104
Palenque (mayské město)
113
památníky 154–5
Pantheon (Řím) 121, 122,
122–3, 156, 167
papyrus 88, **118–9**
Parthenón (Atény) 118, **118–9**
Pei, I. M. (architekt) 55
Pevsner, Nikolaus (historik
architektury) **20**
piazza, svatopetrská (Řím)
126, 127
píseň Požehnaní cesty 62,
134
Plejády ve středoamerické
astronomii 15, 16
Porcelánová věž (Nan-ting)
21
Porta, Giacomo della
(architekt) 126
posvátná architektura
barokní sloh **76**, 126
buddhistická 106, 106–7

celibát 46
gotický sloh **20**, 37, 46–7,
50, **161**, **165**, 167–8
japonské svatyně 94, 95
kombinace hmoty, povrchu
a prostoru 164
mandala viz mandaly
a obětí 64–7
odraz společenských
rozdílů 69
omezení technologií 161
prahy jako symbolické
překážky 132–3
půdorys, bokorys a průřez
budovy 162, 162, 163
renesanční sloh 126, 126
románský sloh 46–7, **137**,
165, **168**
rozdíly mezi vnitřním
a vnějším prostorem 121,
128
rozlísování pohlaví 40–1,
52–3
řecká divadla **73**, **73**
řídící se feng-šuej 28–9, 29
spojení s mocí 15, 54–5
stylistický vývoj
šintoistické svatyně 92–3
techniky vytváření
prostoru 165–8
typy vnitřního prostoru 164
ubytování poutníků **76**
vnitřní prostor 96, **123**,
128, **128**
vztah k úloze kněží 46–7
zvukové vlastnosti 74–5
viz též architektonické rysy;
chrámová architektura
posvátná místa
feng-šuej 28–9
kontinuita ducha 31, 82,
156–7
nahromadění duchovní
moci 30–1, 60
opuštěná 144, 157
původ posvátnosti 30
v domovech **31**, 40–1
výběr místa 28–9
posvátné stezky 88–9, 90,
91, 102, 134–5, 164
Potála (Lhasa, Tibet) 55
poustevníci 58, **59**
poutí 60, **76**, 78–9, 130

cesta symbolizovaná
labyrintem 139
povrchově pozitivní budova
164
pradakšina (obcházení) 78
prang (ústřední věž
thajského chrámu) 106,
106–7
prasad (zbytek po oběti) **27**,
101
procesí, trasy **31**, 55, 72,
76–9, 78, 134–5
Cesta průvodů (Babylon)
76
Egyptské Nové království
135
Champs Elysées (Paříž) 55
mezi mayskými městy 134
rostorově pozitivní
posvátné budovy 164
předkové 64, **147**
symbolika 42, 43
púdža (oběť) 67, **103**
Pueblo Bonito, kaňon Chaco
33
puram, svátek (Tričúr,
Kerala) 60
Pyramida měsíce
(Teotihuacan) 114, **115**
Pyramida nápisů (Palenque)
113, **113**
Pyramida slunce
(Teotihuacan) **23**, 114,
114–5
pyramidy 112, **112**, 113,
148–9
Džoserova (Sakkára,
Egypt) 22, 149
egyptské 15, 148–50
gizské (Egypt) 148–50, 169
Leninovo mauzoleum 31
mayské **16**, **17**, 113
navržená pro Londýn 150
orientace 15, 150
polynéské 85
techniky výstavby 169
v Tenochtitlánu 112–3
v Teotihuacanu 114, **114–5**
viz též Aztéckové; egyptské
chrámy; chrámy;
Mayové
Pýthie (kněžka delfského
orákula) 142

Q

Quetzalcóatl (aztécké hadí
božstvo) 17, 113, **114–5**

R

rabíni 46, 108, **109**
Rádha (Kršnova milenka)
27, **27**
Ramesse II. (egyptský
faraon) 89, 90
rathadžátra, svátek **79**
relikvie
 v křesťanských svatyních
 a chrámech 30, 37, 62
 ve stúpách 12, **23**, 30, 37,
 104, **105**
rituální tance **73**, 152

Ř

řecké drama **73**
římské forum 6–7, 121

S

Sakkára (memfická
nekropole) 22, 148–9
severoamerické domorodé
národy
 Čejenové 130
 Hopiové 33
 Kwakiutl **18**
 Navaho 62, 134
 Pawnee **15**
 Pueblo (Nové Mexiko) 33
 Siouxové 40
 Tsimšian 18
schodiště **76**, 77, 112
Silbury Hill (Anglie) 86, 86
Sínaj, hora 22, 110
Skalní dóm (muslimská
svatyně) 23, 108, **141**, 156
sloupofaď
 Chichén Itzá 113
Svatopetrský chrám (Řím)
126, 127
sloupy představující
 kosmickou osu 18
Sloup světa **18**
 v egyptských chrámech 88

v chrámu Mínákší 102,
102–3
 v křesťanských chrámech 88
 v Poseidónově chrámu 164
 v řeckých chrámech 116,
117
sociální a rituální hierarchie
 křesťanství 69
 Nias (Indonésie) **31**
spirály 138–9
Spreckelsen, J. O. von
 (architekt) 55
St Michel **130**
Stukely, William
 (starožitník) 86
stúpy 10, **21**, 24, 25, 78,
104, **105**
Bódnáth (Káthmándú) 23
dágoba Ruvanveli
(Anurádhapura, Šrí Lanka)
78
Svajambhúnáth
(Káthmándú) **105**
symbolika hory 23, **23**, **105**
Šrí Lanka 78, 79, **105**
Šveidagoun (Rangún,
Barma) 104
Velká stúpa (Sáňci) 105
s relikviemi 12, **23**, 30, 37,
104, **105**
stupňovité pyramidy 22, 149
stvoření, mýty 32–3, 88, 91,
140
 prvotní oceán (vody
 chaosu) 18, 88, 107
 stylité sv. Šimona 58
Sudhana (Buddhův žák) 24
svatá města
 Jeruzalém 12, **13**, **76**, **141**
 Řím 13
 Tenochtitlán 13, 134–5
 Teotihuacan 13
 Váránasí 78–9
svátky
 Gion (Kjótó, Japonsko) **93**
 rathadžátra **79**
 Sandža Macuri 93
Svatopetrská katedrála
(Řím) 126–7
svatostánek (s Tórou) 48,
108–9, 110, **110**, **141**
svatyně 30, 131
ašantské (Ghana) 137

fanteské (Ghana) 47, **47**
Kasuga (Nara, Japonsko) 93
Kršny a Rádhy 27
přenosné (*mikoši*) **93**
Skalní dóm (Jeruzalém)
23, **141**, 156
svatého Jakuba (Santiago
de Compostela) **76**
svatého Tomáše Becketa
(Canterbury) 79
šintoistické 27, 63, 92–4,
94–5
Tří mudrců (Kolín nad
Rýnem) **76**
 u cest **101**
Velká svatyně (Ise,
Japonsko) 94, **94–5**
viz též chrámy
Světová hora 18
Světový strom 18, **112**
symbolika
 Beth Sholom, synagoga
 110, **110–1**
 dogonská domovní
 architektura 36
 dogonské sypky 32–3, 32
 falický 18, 73
 hory 18, 22–3, **23**, 24, **93**
 inuitské dmy, a iglů **41**
 Jeruzalém **13**, **141**
 jurty 20–1, 140
 křesťanské přijímání 66
 křížové kytky na *stúpách*
 23
 labyrinty a spirály **33**, **76**,
 138–9
 maorské shromažďovací
 domy 42, 43
 megalitické pohřební
 komory **85**
 modlicí koberečky **68**
 nekrvavá oběť 64, 66, 67,
 146
 obětní 64–6
 pagody **21**
 plán kostela 124–5, 164
 pyramidy **112**, 113, 148,
 149
 sarkofágy 148
 Silbury Hill 86
 stromy **18**
 středoamerické (mexické)
 pyramidy **112**, 113

stúpy **23, 105**
v architektonických
tradicích 157
zásvětné rituály 62, 134
synagogy 26–7, 108–9
Beth Sholom
(Pennsylvánie) 110, 110–1
Dura-Európos (Sýrie) **109**
La Ghriba (Džerba,
Tunisko) 108
rozlišování pohlaví 108
výzdoba **109**

Š

ša (negativní síla) 28–9
Šáhdžahán (indický císař)
150
šamani 8, **18, 85, 133**
Š' Chuang-ti (čínský císař)
147
šikhara (ústřední věž
chrámu) 20, 100
šintoismus 27, 92–4, 94–5
kami (božstva) 27, 92, 93,
94
svatyně 27, 63, 92–4, 94–5
Šiva (hinduistický bůh)
chrám Mínáksi 102, 102–3
lingam 18, 36
Vadakkunáthánuv chrám 60

T

Tádžmahal (Ágra, Indie) **150**
Talédžu (nepálská bohyně)
65–6, 66
Tecucitzécatl (aztécký bůh)
114
Tenochtitlán (hlavní město
Aztéků) 13, 33, 64, 112,
140, 156 stezky 134–5
Teotihuacan (Mexiko) 13,
23, 63
terakotové vojsko (Čína)
147
thajská královská rodina
a pohřby **155**
Théby **89, 90**
Tikal (mayské město,
Guatemala) 112, 113
Tirawa (bůh stvořitel
Pawneeů) **15**

Tojouke no Omikami
(šintoistická bohyně rýže)
94
Toltékové 16
pyramidy **112**
Torajové (Sulawesi) 152,
152–3
torii (šintoistické brány)
92–3, 95
totemové sloupy 18, 18
Třída mrtvých (Teotihuacan)
114, 115
Tuaregové (kočovníci
severní Afriky) **68**
týpí 40, 130
typy a prototypy 50

V

Vale, Lawrence (historik
architektury) 54, **55**
válečné památníky 154–5,
154
Valli Ammá (lesní bohyně
Sri Lanky) 77–8
Váránasí (Indie) 12, 78–9
varhany 74–5, 108–9
vastupuruša, mandala
29–30, 36–7, 36
Velká pyramida Chufuova
149–50
Velká stúpa (Sáněč v Indii)
105
Velký oblouk (Paříž) 55
Venuše
v mýtech 34, 115
v středoeamerické
astronomii 15, 16, 16, 17
vestálky **121**
Vitruvius (římský architekt)
18, 37
vládní budovy 54–5
vítězné oblouky 55
Vítězný oblouk (Paříž) 55
vnitřní svatyně 12, 72–3, 96
egyptských chrámů 24, 46,
76, 88, 89, 91
hinduistických chrámů
36–7, 78, 100, 101, 102
Šalomounova chrámu 66,
108, **141**
vůz (*ratha*) Džagannáthův
79, 79

vysvěcovací obřady 60, 62,
62, 64, 134, 140

W

Walbiri (Austrálie) 140
wharenui (maorský
shromažďovací dům) 42,
43
Wright, Frank Lloyd
(architekt) 110, 111

X

Xibalba (mayské podsvětí)
34, **112**

Z

zádušní obřady 85, 133,
152, 152–3, **155**
Zakázané město (Peking)
28, 54
zanána 53
západokennetská dlouhá
brázda 86, 87
Zeď nářků 108, 108
zeď světla (berberské domy)
53
zemnice 15
zenový buddhismus 46
Zjevení Janovo **13**
znesvěcení 63
zvonice (*campanile*) 74

Poděkování za ilustrace

Nakladatel děkuje za laskavé povolení otisknout
v této knize fotografie těchto fotografům
a organizacím.

Zkratky

N nahore; D dole; U uprostřed; L vlevo;

P vpravo

RHPL Robert Harding Picture Library

AA&A Ancient Art and Architecture

Architektura a vesmír

1 Glen Allison/Tony Stone Images; 2 G.Dagli
Orti; 6–7 AKG/Erich Lessing; 9 Werner Forman
Archive; 10–11 RHPL; 12 The Newark
Museum, New Jersey; 13 Scala, Italy; 14
Skyscan Balloon Photography; 16L RHPL;
16P Spectrum; 17 RHPL; 19 Tony Stone
Images; 20N RHPL; 20D John Grain; 21 Mary
Evans Picture Library; 22N Musée Guimet,
Paris; 22D A.F.Kersting; 23 Cliff Venner/Panos
Pictures; 24L Spectrum; 24P Zefa; 25N RHPL;
25DL RHPL; 25DP AA&A; 26 Werner Forman
Archive; 27 Dinodia/TRIP; 28 Mary Evans
Picture Library; 29 Tony Stone Images; 30 Ann
& Bury Peerless; 31 Roxana Waterson;
32U Bryan & Cherry Alexander Photography;
32D Hoa Qui, Paris; 33 AA&A; 34 Spectrum;
35N Robert Frerck/RHPL; 35DL Spectrum;
35DP Robert Francis/South American Pictures;
36 Scala, Italy; 37 AA&A

Posvátný a společenský rozměr

38–9 RHPL; 40N British Library/Bridgeman Art
Library; 40D Curtis/Peter Newark's Western
Americana; 41 Stuart Westmoreland/Tony
Stone Images; 42 Auckland Museum, Auckland,
New Zealand; 43 Sylvia Caiuby-Novaes; 44–5
Tony Stone Images; 46 Graham Harrison; 47
Werner Forman Archive; 48 Macky Fögeling;
49 Sonia Halliday Photographs; 51NL Sonia
Halliday Photographs; 51NP Angelo Hornak;
51DL Angelo Hornak; 51DP Sonia Halliday
Photographs; 52 Tony Stone Images; 54 Tony
Stone Images; 55 Tony Stone Images; 56–7
Tony Stone Images

Obřad a ceremonie

58 Zefa; 59N AA&A; 59D Piers Vitebsky;
60–61 Pepita Seth; 62 Stephen Trimble; 63 Zefa;

64 Jeremy Horner/Hutchison Library; 65 Zefa;
66 I.Corse/TRIP; 67N Angelo Hornak;
67D Pepita Seth; 68N Sonia Halliday
Photographs; 68D Bridgeman Art Library; 69
Kim Blaxland/Tony Stone Images; 70–71
Jean-Leo Dugast/Panos Pictures; 72–3
Spectrum; 72D Mecky Fögeling; 74 Scala, Italy;
75 Russell Johnson; 76 A.F.Kersting; 77 RHPL;
78 RHPL; 79 Ali Jafarey/Images of India; 80
AA&A; 81N TRIP; 81D Rex Features

Typy a tradice

82–3 A.F.Kersting; 84 RHPL; 85 RHPL; 86
RHPL; 87N Skyscan Balloon Photography;
87DL AA&A; 87DP RHPL; 88 Bridgeman Art
Library; 89N AA&A; 89D RHPL;
90L A.F.Kersting, 90P AKG, London;
91N Bridgeman Art Library; 91D Bridgeman
Art Library; 92 L.Jackson/TRIP; 93N RHPL;
93D Hutchison Library; 94L Royal Asiatic
Society/DBP; 94P Orion Press, Tokyo;
95N Orion Press, Tokyo; 95DL Spectrum;
95DP Spectrum; 96 AKG, London; 97 Jeremy
Hartley/Panos Pictures; 98L Zefa; 98P AA&A;
99N RHPL; 99DL AA&A; 99DR AA&A; 100
A.F.Kersting; 101 Eye Ubiquitous;
102L F.Good/TRIP; 102P F.Good/TRIP;
103N F.Good/TRIP; 103DL F.Good/TRIP; 104
Jean-Leo Dugast/Panos Pictures; 105 Graham
Harrison; 106L Spectrum; 106P Spectrum;
107N Spectrum; 107D Spectrum;
108N Howard Davies/Panos Pictures;
108D A.F.Kersting; 109 AKG/Erich Lessing;
110DL Bradley Merriman; 110DP Richard
Bryant/Arcaid; 111NL Richard Bryant/Arcaid;
111NP Frank Lloyd Wright Archives, Arizona;
112 RHPL; 113 South American Pictures;
114L Zefa; 114P Spectrum; 115 A.F.Kersting;
116 Art Resource/Erich Lessing; 117N Peter
Clayton; 117U Sonia Halliday Photographs;
117D Sonia Halliday Photographs;
118L AA&A; 118P Michael Holford;
119N Roy Rainford/RHPL; 119D Bibliotheque
Nationale, Paris; 120 H.Rogers/TRIP; 121
Mary Evans Picture Library; 122L Scala,
Italy; 122P AA&A; 123N Christie's,
London/Bridgeman Art Library;
123N AA&A; 124 Werner Forman Archive;
125N Richard Bryant/Arcaid;
125D e.t.archive; 126L Art Resources;
126P Mecky Fögeling; 127N Scala, Italy;
127D AKG/Erich Lessing

Hranice, prahy a středy

128–9 Images Colour Library; **130** Images Colour Library; **131** Melanie Friend/Hutchison Library; **132N** Hutchison Library; **132D** Spectrum; **133** Panos Pictures; **134** Angelo Hornak; **135** RHPL; **136** Angelo Hornak; **137** AA&A; **138N** Peter Clayton; **138D** RHPL; **139** Sonia Halliday Photographs; **140** Simon Ryder; **141** Richard Passmore/Tony Stone Images; **142L** Zefa; **142P** Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin; **143N** Zefa; **143D** Sonia Halliday Photographs

Architektura posmrtného života

144–5 Angelo Hornak; **146** Graham Harrison; **147N** Julian Calder/Tony Stone Images; **147D** Piers Vitebsky; **148** Zefa; **149** Scala, Italy; **150** Michael Short/RHPL; **151** David Sutherland/Tony Stone Images; **152L** Sybil Sassoon/Royal Geographical Society; **152P** Zefa; **153N** Gerald Cubitt/Bruce Coleman; **153U** Gerald Cubitt/Bruce Coleman; **154N** RHPL; **154D** Bibliotheque Nationale, Paris; **155** Rex Features; **156** Werner Forman Archive; **157L** A.F.Kersting; **157P** A.F.Kersting; **158–9** AKG, London

Dokumentační odkazy

160 Angelo Hornak; **165** A.F.Kersting; **166** G.Dagli Orti; **168** Zefa

Objednané ilustrace na str. 15 a 163, mapy a diagramy rozvržení míst Russell Bell. Diagram na str. 15 převzat z knihy Native American Architecture od P. Nabokova a R.Eastona, OUP, New York and Oxford, 1889.

FRONTISPICE *Spirálová mešita v Samaře v Iráku, postavená v 9. století.*

STR. 6–7 *Pohled na římské Forum, postavené za vlády císaře Augusta (vládl 27 př. Kr. až 14 po Kr.). Forum, jež bylo původně dějištěm náboženských i světských oslav a obřadů, je dnes většinou v rozvalinách.*